

MILOSLAV HUBATKA

**výchovné
tipy**

Úspěšní vychovávají své děti

jinak

- základní typy dětí
- výchovné zásady
- pentagram osobního rozvoje
úspěšného dítěte
- určeno rodičům a pedagogům

Miloslav Hubatka

Úspěšní vychovávají
své děti jinak

Edika
Brno
2014

Úspěšní vychovávají své děti jinak

Miloslav Hubatka

Odborná korektura: Luboš Holý

Obálka: Martin Sodomka

Odpovědná redaktorka: Kateřina Hošková

Technický redaktor: Jiří Matoušek

Objednávky knih:

www.albatrosmedia.cz

eshop@albatrosmedia.cz

bezplatná linka 800 555 513

ISBN 978-80-266-0551-5

Vydalo nakladatelství Edika v Brně roku 2014 ve společnosti Albatros Media a. s. se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4. Číslo publikace 18696.

© Albatros Media a. s. Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vydavatele.

1. vydání

ALBATROS **MEDIA** a.s.

Obsah

Předmluva	6
I. VÝCHOZÍ PODMÍNKY ANEB PROBLÉMY SOUČASNOSTI	9
Současnost a výchova	10
Epocha změn	13
Vzdělávací paradoxy	15
Výchovný paradox úspěchu	18
Kult individualismu	21
Kreativita a její rozvoj	26
Strategické myšlení	32
II. TYPY DĚTÍ	33
Tři základní typy dětí	34
Hlavní skupiny a podskupiny	38
Výkonově zaměřené děti	39
Sociálně zaměřené děti	45
Duchovně zaměřené děti	50
Hlavní oblasti výchovy	56
Záměna příčiny a důsledku	57
III. VÝCHOVNÉ ZÁSADY	59
Přiměřenost	61
Důslednost	107
Posloupnost	111
Názornost	112
Trpělivost	116
Soustavnost	118
Důvěra	124
Pestrost a specializace	128
IV. PENTAGRAM OSOBNÍHO ROZVOJE ÚSPĚŠNÉHO DÍTĚTE	133
Tělesná klíčová oblast	134
Duchovní klíčová oblast	135
Emocionální klíčová oblast	136
Mentální klíčová oblast	143
Materiální klíčová oblast	151
V. KOMPAS ÚSPĚŠNÉ VÝCHOVY	161
Základní stavební kameny	163
Popis schématu	165
Vaše hodnoty a vize	167
Pravidla	168

Rituály	172
Zvyky	177
Správné postoje a přístupy	189
Samostatnost	191
Zodpovědnost	194
Integrita	197
Sebedůvěra	208
Vlastnosti	216
Odvaha	217
Iniciativnost	220
Sebekázeň	224
Koncentrace	232
Vnitřní hodnoty	236
VI. ALGORITMUS ÚSPĚŠNÉ VÝCHOVY	237
Desatero kroků k úspěšnému dítěti	237
VII. ZÁVĚR	245
40 - 30 - 20 - 10	246
Literatura	248

Motto

*Vychovávájme své děti jako elitu,
jen tak se elitou mohou stát.*

Poděkování

*Nakladatelství Albatros mne provázelo od prvních
čtenářských krůčků a je tomu tak dodnes. Proto jsem bez
velkého zaváhání souhlasil, když jsem dostal nabídku
napsat tuto knihu. Vážím si důvěry i šance, které se mi
tímto dostalo.*

*Mé poděkování míří ke všem, kteří se na přípravě knihy
podíleli a trpělivě napravovali chyby z mé neznalosti a
nezkušenosti.*

*V neposlední řadě bych rád poděkoval své ženě Lence,
která mi po dva roky byla trpělivou a chápající rádkyní,
čtenářkou prvních konceptů a podporovatelkou v mém
úsilí.*

*Bez všech těchto osob bych svoji první knihu nikdy
nedokázal úspěšně dokončit.*

Předmluva

Před několika lety jsem vedl odbornou diskuzi s několika odborníky z různých oborů lidské činnosti.

Zajímaly mne především poznatky, zkušenosti a metody z oblasti osobnostního rozvoje a výchovy k úspěchu. Mezi přáteli, s nimiž jsme si vyměňovali zkušenosti nebo odborné poznatky, byli psychologové, pedagogové ze všech stupňů škol včetně univerzit, ale i úspěšní podnikatelé a manažeři firem. Skladba byla pestrá, a protože byla i mezinárodní, tak i diskuze a témata byly velmi zajímavé a různorodé. V debatě se prolínaly různé názory, ale také odborné výzkumy se skutečnou praxí, často tvrdě ověřenou v každodenním boji.

Jednou probíhala diskuze o tom, jaký model vzdělání je skutečně účinný a efektivní pro současnou společnost. Názory byly samozřejmě různé, argumentace pestrá a diskuze dlouhá. Padaly různé příklady vzdělávacích systémů a modelů z praxe, z minulosti i současnosti. Každý z nich vykazoval výhody a nevýhody. Různé silné, ale bohužel i slabé stránky. Zdálo se, že není možné „rozseknout“ diskuzi jedním pádným argumentem – jedním rozhodujícím aspektem, který převládne nad ostatními.

Až jeden z odborníků aktivně zapojených do diskuze napsal: „**Přátelé, uvědomte si, že elita vždy učila své děti jinak.**“ Touto větou rozsekl gordický uzel problému. Byla totiž velmi pravdivá, odhalovala samotnou podstatu problému. Podíváme-li se totiž do historie, ať už blízké nebo vzdálené, uvidíme několik principů, jež jsou spojeny s modely výchovy a vzdělání vrstev, které byly hybnou silou v dějinách lidstva. Ano, je tomu tak, elita vždy používala odlišné modely výchovy svých dětí a to ji předurčovalo k tomu, aby si svoji pozici nejen uhájila, ale aby byla úspěšnější než druzí. Jaké charakteristické znaky můžeme u těchto modelů vypočítat? A koho tedy v dnešní době a stávající situaci můžeme považovat za elitu?

Zodpovědní a úspěšní rodiče systematicky rozvíjejí potenciál svých dětí, a to tak, že jim vytvářejí podnětné prostředí a současně své děti správně vedou.

Koho míníme současnou „elitou“

Je třeba vysvětlit, koho míníme „elitou“. Pokud se domníváte, že to byla pouze bohatá vrstva, která měla v rukou bohatství a někdy i moc, tak se mýlíte. Pojetí elity v tomto případě je poměrně široké. Míníme tím úspěšné skupiny nebo jedince, jež byli ostatními lidmi respektováni a byla jim přisuzována jak vzdělanost, tak i určitá vznešenost, čestnost a další pozitivní charakterové vlastnosti, za které byli ostatními obdivováni a uznáváni.

Politický vliv, bohatství, významné úspěchy nebo třeba úřady byly často spíše přirozeným důsledkem než nezbytnou podmínkou. V historii lidstva najdeme mnoho osobností, které se narodily v nepřítelství bohatém, nebo dokonce neprivilegovaném prostředí, přesto se vypracovaly a staly významnými spisovateli, vědci, politiky, válečníky nebo třeba jen osobami, které v dané době a na určitém místě výrazně pozitivně ovlivnily další osoby nebo události. Nemůžeme tedy říci, že se jednalo jen o bohatou šlechtu, obchodníky, majitele rozsáhlého majetku a podobně. Nešlo pouze o nejvyšší vrstvy. Navíc v moderní době se tyto hlavně majetkové rozdíly nebo rozdíly v původu ještě více stírají a mají menší vliv. Co však nikdy vliv neztratilo, bylo to, jak byli vychováni, jaké hodnoty a postoje v nich byly pěstovány a jakým způsobem. Zda šlo o cílený, nebo nahodilý proces.

Zde asi namítnete, že mnoho významných a úspěšných osob nemělo kvalitní vzdělání a o výchově elity se už vůbec nedá mluvit. Otázkou potom zůstává, jak moc byl jejich úspěch zapříčiněn náhodou nebo vlivem jiných osob a jak moc se jednalo o vědomý proces. Nebo že by to bylo tím, že měly ty správné „vlastnosti“, které je k úspěchu přivedly?

Elity slouží ideálům své doby a tedy plní společenský úkol, který přesahuje jejich osobní zájmy.

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

Pokud se domníváte, že předložíme nové, neotřelé a přímo revoluční nápady a modely úspěšné výchovy vašich dětí, které navíc budou plně vyhovovat novým a moderním požadavkům, tak vás musím bohužel zklamat. Bude to přesně naopak. Pokusím se vynést a připomenout principy, zákonitosti a modely, které zde vždy byly, jsou známé stovky, ba některé i tisíce let, ale jsou v naší nové, uspěchané době opomíjeny a někdy i zatracovány.

Změny společenské, kulturní i ekonomické, jimiž jsme obklopeni, si vyžadují a vynucují změny ve školství, vzdělávání i výchově našich dětí, ale nemusí (a někdy dokonce nesmí) to být změny za každou cenu, za všech okolností a ve všem. Mým záměrem tedy je spíše připomenout to osvědčené a nutné. Podívat se na některé známé věci z jiného pohledu a tyto trvalé úhelné kameny správně zasadit do nové stavby. Jsou to jakési pilíře, jež jsou natolik pevné a nutné, že jsou schopny nést nové, vyšší a modernější stavby. Jen se nedají ničím nahradit.

V této knize totiž nechci rozebírat úspěchy nebo neúspěchy historických osobností, ale chci popsat hlavní a klíčové zákonitosti a principy, které jsou pro výchovu a vzdělání úspěšného člověka nezbytné, důležité, ba zcela nutné. Rád bych popsal výchovu k úspěchu jako cílený, propracovaný a plánovaný proces. Jako cílevědomou činnost, jež ke kýženému úspěchu skutečně povede.

Jsou tedy modely, které využívá elita, přístupné každému? Ano, jsou! A co více, jsou zdarma, leží nám přímo před nosem, a proto je nevidíme, a tím pádem ani nepoužíváme. Tedy používáme, ale ne cíleně, vědomě, plánovitě a samozřejmě ne systematicky. Známe je, ale jejich zapojení je často náhodné, spíše intuitivní než promyšlené. Anebo nám nejsou známy všechny souvislosti, takže i když nějaký proces je záměrný a plánovitý, jiný hned vzápětí jeho účinky snižuje nebo přímo eliminuje. Proč? Důvodů je

mnoho a budeme se je snažit pojmenovat a popsat stejně tak jako zmíněné zákonitosti a univerzální principy.

Velcí lidé jsou velcí, protože vyřeší nespočet zdánlivě neřešitelných problémů – i ty to dokážeš, pokud si to zvolíš.

MARK VICTOR HANSEN

Několik charakteristických znaků, jež v minulosti předurčovaly úspěšnost některých jedinců a skupin:

- Předně si výchovu a vzdělání sami řídili a sami určovali obsah a formu. Ta byla potom plně podřízena jejím zájmům a cílům.
- Poměrně pružně systémy měnili a přizpůsobovali venkovním změnám a aktuální situaci, ale vždy s důrazem na funkčnost a praktičnost, tedy využitelnost.
- Jejich modely, pokud se ukázaly úspěšné, poté kopírovaly a přebíraly další společenské vrstvy. A ty si je potom „ohýbaly“ podle svých představ a potřeb; bohužel s nástupem masovosti docházelo i ke zplanění dosud fungujícího modelu a bylo třeba jej záhy reformovat. Veškeré reformní snahy se potom vždy ukázaly jako nedostačující a ne příliš funkční, a tak se hledaly nové modely. (*Nepřipomíná vám to něco?*)
- Výchovné modely této elity se opíraly o principy, tedy o univerzální zákonitosti a pravidla, které tvořily pevnou kostru a páteř systému. Navzdory módním a krátkodobým vlivům si tak podržely svoji stálost a účinnost. Proto u nich najdete i shodné prvky. Byly to ty věci, které se dlouhodobě osvědčily.
- S demokratizací společnosti se zásadní rozdíly mezi elitou a ostatními vrstvami stíraly, ale určitý, byť špatně rozpoznatelný rozdíl zde vždy byl – účinnost! Klíčové dovednosti, postoje a návyky si elita vždy držela pod svojí kontrolou a nedovolila je delegovat na jiné.
- Výchova elity nikdy nebyla konformní. Nikdy to nedělala jen proto, že to dělali ostatní. Nikdy neřídila výchovu a vzdělání bez hlubšího poznání a vědomí, čeho chtějí dosáhnout a proč.
- Výchovné strategie těch opravdu úspěšných byly vždy v souladu s nejvyššími hodnotami a univerzálně platnými pravidly.
- **A hlavně – nikdy nedovolili, aby jim ti neúspěšní (nebo úspěšní jen krátkodobě nebo neetickým způsobem) říkali, nebo dokonce nařizovali, jak to mají dělat.**

Celkem vzato – moudří lidé všech dob říkali v podstatě totéž. A hlupáci, to jest velká většina lidí všech dob, dělali také totéž – totiž pravý opak.

ARTHUR SCHOPENHAUER

I. kapitola

VÝCHOZÍ PODMÍNKY
ANEŽ PROBLÉMY
SOUČASNOSTI

Vychovávání je největší a nejtěžší problém, který je možno člověku uložit.

IMMANUEL KANT

Současnost a výchova

Všichni jako rodiče chceme, aby naše děti byly ve svém životě úspěšné a šťastné. Nyní i později. Zkrátka po celý život. Toužíme jim dát vše, co potřebují. Naučit je vše důležité, vypěstovat v nich návyky, které budou používat, a tak předurčit jejich budoucí úspěšnost. Jenže..., které vědomosti, dovednosti a návyky budou potřebovat? Na jaké vlastnosti se zaměřit především? Mnoho rodičů má v těchto otázkách jasno a zpravidla kopírují vzorce chování a výchovy svých rodičů. Vědomě i nevědomě. Přesto si ti zodpovědní stále častěji kladou výše uvedené otázky a hledají na ně odpovědi. Není divu, neboť v dnešní době turbulencí a velkých změn je stále nesnadnější najít jasnou odpověď. Na jednu stranu máme přístup k takovému množství informací, jako jsme neměli nikdy předtím. Na druhou stranu za tuto kvantitu platíme tím, že nám často v tom množství uniká to podstatné a skutečně důležité. Z našeho zorného úhlu se ztrácí to nejdůležitější, a tak pro stromy nevidíme les. Pokud v této klíčové oblasti – výchově a vzdělání dětí – uděláme chyby, projeví se mnohem později. Bohužel chyby jsou pak většinou nevratné a důsledky velké.

Domnívám se, že zejména v poslední době si tuto nepříjemnou skutečnost uvědomuje stále více rodičů. Dnes více než kdykoliv předtím. Souvisí to s mnoha okolnostmi. Od již zmíněných rychlých a výrazných změn společenských, hodnotových, kulturních i ekonomických až po zhoršující se podmínky v českém školství a další. V neposlední řadě mnoho změn prodělává i tradiční rodina, a ne vždy pozitivním směrem.

Stále častěji se na mne obrazejí rodiče, ale i přátelé nebo známí, s otázkami i prosbami o radu či pomoc týkající se jejich dětí. Tyto dotazy mají mnoho podob a dotýkají se různých problémů. Jedno mají ale stále více společné – strach a nedůvěru. Strach z daného problému, že jej nezvládnou. Především ale strach, že nevědí, co dělat a co je v danou chvíli správné a optimální. Jsou celí zmatení ze zaručených rad v médiích, časopisech a v televizi. Bohužel, jak už bylo řečeno, uniká jim to podstatné. To základní a skutečně důležité. Oni to vědí. Cítí to většinou podvědomě, ale tím pádem neodbytně a naléhavě. A z toho pak plyne zmíněná nedůvěra. Nevěří totiž sobě, ztrácejí důvěru v osvědčené recepty a mají tendenci hledat snadná a rychlá řešení. Ta potom zákonitě selhávají, a tak se nedůvěra prohlubuje. Nezřídka nastoupí obviňování jiných – systému, školy, společnosti... Bohužel těmto rodičům uniká to nejdůležitější: že jsou to **ONI**, kdo má největší a zásadní vliv. A čím je jejich ratolest menší, tím větší vliv, a tudíž i zodpovědnost to je. Jenže právě předškolní a mladší školní věk je tou

nejdůležitější dobou! Co zde ošídí nebo opomenou, to později budou těžko dohánět a ještě hůře opravovat.

Dnešní rodiny a rodiče mají jeden problém, jenž se stále prohlubuje:

Současní rodiče chtějí být opravdu dobrými až skvělými rodiči. Chtějí své děti vychovávat a vést co nejlepším způsobem a dát jim pokud možno ze všeho co nejvíce. Jenže současně tak moc „tlačí na pilu“, že si ani nevšimnou, že už dávno překročili hranici přiměřenosti, a místo toho, aby své děti správně rozvíjeli a vedli, je rozmazlují a ochraňují tak, že jim de facto nedovolují se správně rozvíjet a osamostatnit se. Místo toho, aby je posouvali vpřed, jim nepřímo brání stát se zdravě sebevědomými, samostatnými a zodpovědnými mladými lidmi, schopnými se spolehnout především sami na sebe a svoje schopnosti. Učí je závislosti a neschopnosti správné a užitečné sebekázně.

A protože takoví rodiče tak moc chtějí pro své děti to nejlepší, stávají se neschopnými sebereflexe – nevidí situaci reálně, nevidí, že už nepomáhají, ale škodí. Bohužel z tohoto důvodu si ani nenechají poradit, naopak jsou připraveni se do krve hádat, že to, co dělají, je to nejlepší. Výsledky a problémy je však spolehlivě vyvedou z omylu.

Jedna oblast dotazů a proseb o radu se pak týká právě problémů a vzniklých obtíží. To už něco „hoří“ a je nutno to hasit rozhodně a hlavně správně.

Druhá oblast dotazů a potřeby rady se týká spíše prevence. Jak postupovat, abychom se všem těm problémům vyhnuli nebo alespoň jejich destruktivní vliv a nebezpečnost eliminovali? A to raději dříve než později.

Rodiče totiž vidí a uvědomují si, že v jejich okolí je hodně příkladů, kdy něco selhalo, a vidí i důsledky, mnohdy velmi nepříjemné.

Pokud se nevěnujete také malým věcem, ztratíte i velké.

MENANDROS

Myslím, že současná doba v podobě rychlých a významných změn ve spojení s doslova nadbytkem informací o tom, co je třeba pro děti dělat nebo naopak nedělat, způsobuje u rodičů určitý chaos a zvýšené obavy.

Máme tedy na jedné straně mnoho informací o tom, co je třeba nebo co je dobré pro zdravý a rovnoměrný vývoj dětí, a na druhé straně mnohdy i protichůdné názory a postoje. Přiznejme si, že rozlišit, co je skutečně hodnotná a dobrá informace a co ne, je stále obtížnější.

Setkávám se také stále častěji se spoustou klišé, polopravd i dokonalých mýtů, které se kolem výchovy dětí stále opakují, byť mnohé se dávno nezakládají na pravdě anebo byly spolehlivě vyvráceny. Mnoho informací a zaručených receptů zase v čase ukazuje, že jsou slepou uličkou. Jaké jsou tedy konstanty zaručeného úspěchu správné výchovy dětí? Jdou vůbec vysledovat a určit? A pokud ano, platí pak skutečně pro každé dítě?

Tato kniha si klade za cíl pokusit se popsat a odhalit to důležité, nezbytné a nutné pro dosažení úspěchu vašich dětí. Je to nesnadný úkol, ale my se zaměříme na to skutečně podstatné a hlavně na to, kde vy – rodiče – máte zásadní vliv.

Budeme si povídat o důležitosti návyků a rituálů ve výchově. Které jsou nejdůležitější, jak je pěstovat, rozvíjet. Nezapomeneme na imperativy naší výchovy, tedy na nezbytnosti, jež se nikdy nesmí vytratit ze zřetele, principy zasahující do všech oblastí, do všech procesů. Nezapomeneme ani na důležité charakterové vlastnosti, postoje a přístupy. Ukážeme si jejich vliv a nezbytnost pro další úspěšný rozvoj a hlavně se pokusíme vysvětlit, proč zrovna tyhle a ne jiné jsou důležitější než všechny ostatní. Pro větší názornost své argumenty podložím výsledky výzkumů českých i zahraničních odborníků. Opřeme se i o příklady z praxe a ze života. A samozřejmě nebudou chybět ani tolik důležité rady, co s tím lze v našich podmínkách dělat. Jak převzít zpět naši zodpovědnost a vliv na své vlastní děti a jejich úspěšnost v životě.

Nejméně si vážíme toho, co se nám nabízí zdarma, nebo toho, co dostáváme snadno. Jenže tam často leží „diamantové pole“ našeho úspěchu. Avšak my to nevidíme, byť ho máme přímo pod nosem.

Úspěšní rodiče umějí zvolit správnou výchovnou strategii.

Pokud se zamyslíme nad tím, co to je strategie, dojdeme k závěru, že jde o správné zhodnocení všech vnitřních i vnějších podmínek, jejich posouzení a dání do správných vzájemných souvztažností. Z nich pak vyvozujeme závěry a předvídáme další vývoj. Nejinak tomu je i u výchovné a vzdělávací strategie.

Úspěšní rodiče umějí správně posoudit a zhodnotit všechny vnitřní i vnější podmínky.

Správné zhodnocení vnějších podmínek je výchozím bodem pro další postup. Začínáme u těch celospolečenských a v současnosti i těch celosvětových (globálních) a postupně kruh zužujeme až do podmínek místních (lokálních). Musíme však vždy vidět jejich vzájemné vazby, podmínění a samozřejmě i reálné možnosti. V neposlední řadě sem patří i schopnost oddělit a poznat skutečné příčiny a jejich dopady.

Epocha změn

Než se pustíme do konkrétního popisu a vysvětlování zákonitostí výchovy, musíme si alespoň stručně popsat výchozí stav – tedy současný vývoj a směr společenských změn a z nich vyplývajících požadavků na výchovu a vzdělání.

Mluví se o **epoše změn**. O epoše, v níž jedním z nejdůležitějších faktorů bude flexibilita – schopnost přizpůsobit se stále větším a hlavně rychlejším změnám. Proč? Protože schopnost vypořádat se efektivně se změnami bude rozhodovat o sebevědomí, zdraví, štěstí a úspěchu každého jednotlivce.

American Society for Training and Development (www.astd.org) ve své studii uvádí, že v roce 1991 méně než 50 % pracovních míst vyžadovalo zaměstnance se speciálními dovednostmi. V roce 2015 však už 76 % pracovních míst bude vyžadovat zaměstnance se speciálními dovednostmi (ve vědě, technologii, matematice apod.). To znamená, že 60 % nových pracovních míst bude vyžadovat dovednosti, které má pouze 20 % populace.¹

Toto je pouze jedna z mnoha studií, ale všechny víceméně tvrdí shodně totéž. V českých poměrech na obdobné aspekty upozorňuje například Miroslav Zámečník, člen skupiny NERV (Národní ekonomická rada vlády ČR). Klade důraz nejen na výuku cizích jazyků, ale i na celkový rozvoj. Říká: „Každý, kdo může být vzdělaný, ať je vzdělaný. Musíme vybudovat vzdělanou elitu...“

Nová generace bude muset být vybavena nejen novými vědomostmi a dovednostmi, ale hlavně správnými návyky a schopnostmi, jež povedou ke schopnosti správně a včas reagovat na rychlé změny vnějších podmínek a okolností. To bude nejen stále náročnější, ale i stále rychlejší.

Rychlost změn se tedy bude stále stupňovat, a stane se tak rozhodující silou. Ovlivňují ji tři faktory:

- **Exploze informací** – množství informací stále roste, a to geometrickou řadou. Množství informací, dat a znalostí na počátku 20. století se během padesáti let zdvojnásobilo. Další zdvojnásobení všech znalostí a informací nastalo po roce 1975 a další zdvojnásobení znalostí za cca dalších 10 let. Dnes se toto zdvojnásobení děje přibližně každé tři roky a tento trend rozhodně nebude zeslabovat. Naopak!

¹ Zdroj: zpráva American Society for Training and Development.

- **Technologická exploze** – technologie zasahují do všech oblastí. Situaci lze nejlépe popsat citátem: „Pokud se dá dělat něco za pomoci informačních technologií, tak se to za pomoci IT dělat bude, a to spíše dříve nežli později.“
- **Globalizace a s ní spojený růst konkurence** – tento třetí faktor je zapříčiněný právě moderními technologiemi. Zmenšují svět, zrychlují procesy.

Množství informací se zdvojnásobí každých 18 měsíců.

MOOREŮV ZÁKON

Asi bychom objevili a vysledovali i další faktory a jejich důsledky, ať už přímé nebo odvozené. Ale zmíněné tři nám ukazují hned několik důsledků, s nimiž se bude muset naše školství, ale i rodinná výchova poprat. Jeden je jasný ihned a je přímo zásadní:

Na výchově skutečně úspěšného dítěte se nezbytně musí podílet nejen školský systém, ale významně i rodina a postupně stále více také jedinec sám.

Díky formálnímu vzdělávání se užíváte, díky sebevzdělávání zbohatnete.

JIM ROHN

Bohužel praxe je taková, že stále více rodičů a rodin spoléhá na školský systém. A co je horší, stále více na něj deleguje i svoje povinnosti a oblasti výchovy, které byly vždy výsostnou záležitostí rodin. Zbavují se odpovědnosti a očekávají skvělé výsledky svých dětí. Realita je bohužel zrazuje, a tak stále častěji sklízí problémy a následně kritizují systém. Nevidí rozdíl mezi příčinou a následkem. Vzniká začarovaný kruh, protože tito rodiče (nejsou to všichni, ale přibývá jich) vytvářejí tlak na učitele a školy, aby byly podle jejich očekávání. A jejich tlak stále roste. Školy pod tímto tlakem stále více ustupují, ačkoliv je to krok často nesprávným směrem. A tak se jejich kvalita zhoršuje, což vyvolává další nespokojenost a kritiku.

Systém, normy i pravidla se v současnosti stále více nastavují podle těch méně schopných. Z výjimek se stávají pravidla. Elity selhávají a stále rychleji mizí ze scény. Pod záminkou demokracie a práv jednotlivce se dostává do popředí hlasitější menšina, která zneužívá systém a vynucuje si ústupky a normy podle sebe, ale ty jsou nesprávné. Mlčí většina si to stále nechává líbit, byť na to v konečném důsledku stále více doplácí.

Pokud ve společnosti dochází k proměně masové veřejnosti na občanskou anebo k degradaci veřejnosti na masu, vypovídá to nejen o vývoji veřejnosti, ale i o charakteru „elit“ v dané společnosti. O tom, jak si v dané historické etapě plní svoji roli.

Elitě chutná život, jen když spočívá ve službě něčemu vysokému. Žít podle chuti je plebejské, duch vznešený usiluje o řád a zákon.

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

Vzdělávací paradoxy

Řekli jsme si, že škola sama o sobě nemůže účinně vyřešit všechny požadavky současnosti na výchovu a přípravu člověka na nadcházející epochu. Že to školský systém zvládne, je mylná iluze. Proč tomu tak je?

Ve výchově a vzdělávání totiž dochází v důsledku tří již zmíněných faktorů epochy změn k různým paradoxům. Tyto paradoxy jsou nejen stále naléhavější, ale hlavně pravdivější, a co je horší, jejich dopady nabývají na negativní účinnosti. Ve svojí praxi jsem postupně vysledoval některé z těchto paradoxů. Zde zmíněné zcela jistě nejsou všechny, ale jsou časté a mají docela velké dopady:

- **Paradox kvantity: V čase a rozsahu výuky můžeme předat jen malou část informací, vědomostí i dovedností** – jde o množství látky a učiva, kterou musejí žáci zvládnout. Je skutečně neúměrně vysoká a stále roste. Je to důsledek prvního faktoru epochy změn. Pro zajímavost: Podívejte se na závěr oblíbeného českého filmu pro pamětníky Škola základ života. Šplhoun Mazánek si zde v závěru filmu zálibně prohlíží své vysvědčení gymnazisty – septimána. Na jeho vysvědčení je méně předmětů a známek, než má současný třeták základní školy. A to nemluvíme o všech těch průřezových tématech a jiných vymoženostech „moderní výuky“.
- **Paradox obsahu: Stále více učiva i dovedností, jež budou žáci později při dalším studiu a práci potřebovat, ještě nemáme k dispozici, tedy je ani nemůžeme začít učit** – tento paradox nám ukazuje na rostoucí význam celoživotního učení. Je to důsledek prvního i druhého vlivu změn a dle mého názoru bude zesilovat. Tento paradox ukazuje i na další důsledek – nutnost tvorby návyků a postojů potřebných v pozdějším věku. Mám na mysli

schopnost učit se, zůstat otevřený novým myšlenkám a informacím, schopnost spojovat nové se starým a osvědčeným, schopnost kritického myšlení a další.

- **Paradox efektivity: Ne vše, co se ve škole učí, se žáci i skutečně naučí –** smutný, leč pravdivý a reálný paradox, který nám říká, že nelze naučit všechny všechno. A ani si nemyslím, že je to nezbytně nutné. Rozhodně to není reálné. Paradox ukazuje, že bude v budoucnu nezbytná větší diferenciace. Bude třeba respektovat fakt, že někteří žáci skutečně nebudou chtít a ani moci zvládat vše. Jejich limity jsou omezené a je nutné je respektovat. Přetěžování nikam nevede. A naopak budou existovat ti studenti, kteří se budou chtít naučit více v jedné konkrétní oblasti, a proto budou muset logicky rezignovat z časového důvodu na oblasti jiné.
- **Paradox chybovosti: Část kurikula, kterému se dnes žáci učí, pozdější vývoj vědy a poznání označí za chybnou. Učí se tedy poznatky, které – jak možná ukáže pozdější vývoj – nejsou pravdivé nebo jsou pravdivé jen zčásti –** tento paradox vždy byl a bude. Nemyslím, že by bylo třeba se jím zbytečně nadmíru zabývat. Jen potvrzuje nutnost celoživotního učení a vývoje.
- **Paradox rychlého vývoje: Některé učivo a dovednosti budou záhy zastaralé, a proto nepotřebné. U některých oborů a typů informací je tento fakt velmi výrazný –** myslím, že právě moderní technologie jsou důkazem přímo v krystalické podobě. Vezmeme-li však v potaz další fakt a to, že moderní technologie zprostředkovávají informace a obsah, je nasnadě, že se bude výrazně měnit i způsob a forma předávání informací.
- **Paradox zapominání: To, co se žák nebo student ve škole naučí nebo si jinak osvojí, je záhy zapomenuto nebo vytlačeno dalším učivem, požadavky a podobně –** představa, že jednou nabyté učivo je získáno trvale, je sice naivní, ale jaksi se s tím v systému víceméně počítá. Dle mého názoru se v budoucnu klíčové a důležitější věci, dovednosti a fakta budou daleko více systémově cyklicky vracet a obnovovat, byť na nové, kvalitativně vyšší úrovni.
- **Paradox paradigmatu: Některé učivo, zejména to abstraktní a náročné, je zcela nebo i jen částečně chybně pochopeno, a tedy dále prezentováno a dáváno s dalšími poznatky do mylných souvislostí –** tento paradox je částečně důsledkem toho, že není na důsledné probrání a upevnění učiva vždy dost času a částečně je důsledkem naší odlišnosti. Prostě si mnohá fakta přebereme a vysvětlíme po svém. To nemusí být zákonitě vždy špatně, ale zcela jistě to ovlivní další vyvozování a dedukce, což zase ovlivní konečný výsledek.

Domnívám se, že jde o paradox, který ukazuje potřebnost a užitečnost kritického myšlení, toleranci k odlišnostem a další dovednosti a vlastnosti.

- **Paradox zpoždění: S některými informacemi (učivem) se vůbec nedostane student nebo žák do kontaktu, byť již existují a jsou veřejně známy** – opět důsledek prvního paradoxu (*exploze informací*). Rychlost vývoje se nestačí promítat do školského systému a tento fakt posiluje závěry, že významná míra rozvoje bude přenesena na jedince, potažmo rodiny.
- **Paradox akcelerace (opak předchozího paradoxu): Studenti již mají informace, dovednosti a znalosti, které dalece předčí jejich povinné učivo a bohužel i znalosti a dovednosti jejich pedagogů** – v poslední době také stále častější jev. I zde mají významnou míru vlivu moderní technologie, ale nejen ony. Právě tady se rozevírají nůžky, protože se ukazuje, že ten, kdo si potřebuje a chce najít potřebné informace a fakta, tak si je najde, ale vyžaduje to jeho osobní míru iniciativy a schopností.
- **Paradox vlivu: Na vzdělání a výchovu mají stále větší vliv ti, kteří by tento vliv měli mít co nejmenší, a naopak ti, již mají na výchovu a vzdělání největší a zásadní vliv, postupně selhávají a tím krizi prohlubují** – toto je paradox, který se asi nebude líbit mnoha lidem, ale bohužel existuje. Jednak prezentuje nevhodnost některých zásahů „shora“ v podobě zákonů, vyhlášek, předpisů a norem, které bohužel stávající systém konzervují, a jednak je to i negativní vliv jednotlivců nebo i fakt, že tradiční rodina a její funkce selhávají.
- **Paradox důsledku ignorování: Čím více budeme výše uvedené paradoxy ignorovat, zlehčovat a záměrně opomíjet nebo špatně řešit, tím více jejich vliv a dopady porostou** – je patrné, že řešení nebudou snadná ani rychlá. Také nebude jedno jediné správné řešení, jakási ideální kuchařka na úspěch. V neposlední řadě tento paradox ukazuje i na skutečnost, že si mnoho lidí výše uvedené paradoxy neuvědomuje nebo je vidí prostě jinak.

Dobrá zpráva je, že hodně škol se dnes mění k lepšímu, horší zpráva je, že svět se mění rychleji než některé naše školy.

WILLARD R. DAGGETT

Nemůžete být kreativní s prázdným mozkem, ale pouze lidé, kteří jdou dál za hranice osvojení si současných znalostí, jsou společností vnímáni jako nadaní umělci, vědci, autoři a objevitelé.

JOSEPH RENZULLI (ODBORNÍK NA ROZVOJ NADANÝCH DĚTÍ)

Výchovný paradox úspěchu

Chtěl bych se zmínit ještě o jednom paradoxu, na nějž jsem během svého dlouhodobého působení narazil. Nazývám jej **výchovný paradox úspěchu**.

Léta spolupracuji s odborníky, psychology, lektory a trenéry z oblasti rozvoje osobnosti, psychodiagnostiky, personálního managementu, koučinku a dalšími. Jsou to skutečně odborníci s dlouholetou praxí a bohatými zkušenostmi, a to jak v komerční sféře, tak ve státní správě. Velmi často zmiňovali jeden fakt:

Když pracujeme s našimi klienty, učíme je, trénujeme nebo se je snažíme rozvinout v některé oblasti dosahování úspěchu, rozvoje osobnosti a podobně, pracujeme de facto už s hotovými lidmi. Jsou to dospělí jedinci se zaběhnutými, mnohdy velmi hluboko zažitými vzorci chování a jednání. A i když jsou ochotni a schopni ledacos změnit, přeprogramovat, dělat věci jinak, nově, tak to jde velmi těžko a pomalu. Někdy, když není dostatečná motivace či vůle, tak je to zhora nemožné. Přitom drtivá většina má vynikající předpoklady a velký potenciál, ale ne vždy jej lze plně a uspokojivě rozvinout. Jó, kdyby jim tak někdo řekl, ukázal nebo je naučil všechny tyto věci, co jim nyní dáváme, už dříve, když jim bylo nějakých „náct“ a jejich osobnost a potenciál se teprve rozvíjely, kde by dnes mohli být! Úplně to vidíme. A přitom jen malá část dosáhne nejvyšší mety, i když potenciál je skutečně ve většině z nich nemalý. Jak my ti závidíme, že můžeš pracovat s tou nižší věkovou skupinou, kde se vše tvoří a usazuje. Tam máš největší vliv, a tím také největší šanci úspěchu. Tam můžeš veškerý jejich talent rozvinout a uplatnit.

Jenže já jim na to musel odpovědět ne zrovna pozitivními a povzbudivými fakty. Ačkoliv pracuji s mládeží, respektive žáky právě v tom věku dospívání, kde se tvoří jejich vnitřní hodnoty a postoje, a skutečně jde o úsek života, kde se „láme chleba“, tak dosahované výsledky zdaleka nejsou tak optimistické a snadné. A to i přesto, že se této oblasti aktivně věnuji mnoho let.

Některé vlastnosti, návyky a postoje je nutné v dětech pěstovat od raného dětství, ale my to neděláme, často protože se domníváme, že je příliš brzy, nechceme je omezovat nebo jim naopak chceme dopřát více volnosti. Bohužel až dospějeme k názoru, že čas uzrál, zjistíme, že je už pozdě. Namísto správných návyků zde máme zlovyky, které způsobují problémy a omezení bránící našim dětem v úspěchu a štěstí.

Úspěšní rodiče umějí správně zhodnotit a posoudit vnitřní podmínky, tedy svůj vlastní vliv a svoje skutečné možnosti.

Nejlepší výchovná metoda je obstarat dítěti dobrou matku.

CHRISTIAN MORGENSTERN

Důvody, proč působí výchovný paradox:

- Jedním z hlavních důvodů je fakt, že děti v mladším školním věku, nebo dokonce i v předškolním věku, si jednoduše samy neumějí a často ani nemohou představit všechny důsledky svého chování a jednání. A už vůbec si nemohou představit tak abstraktní pojmy jako je integrita, důslednost, koncentrace a jiné. Jsou závislé na našem vysvětlení a na našich výchovných vlivech. Jsme to my, rodiče, kdo jim musí nastavit pravidla a ukázat ty správné cestičky. Můžeme k tomu používat mnoho prostředků (pohádky, příběhy, ale i různá výchovná opatření nebo odměny...), ale jsme to skutečně hlavně my, kdo má zásadní vliv. Takže když to pokazíme, odskáčou to naše děti a zprostředkovně my s nimi. Předškolní zařízení, jako jsou mateřské školy, a paní učitelky nám mohou výrazně pomoci, a to v některých oblastech. Naštěstí stále platí – zásadní vliv máme my rodiče. A čím jsou naše děti menší, tím je větší!
- Druhým důvodem je, že to, co do nich vložíme nyní, se možná projeví až po nějakém čase, v horizontu několika let, takže výsledky není snadné vysledovat ihned. Prostě nevidíme dopady ihned. Nevidíme ani ty pozitivní, ale bohužel ani ty negativní. A když už je vidíme, jsou již zpravidla ukotveny. Každý dobrý pedagog vám poví, že odnaučit zlovyk je nejméně třikrát těžší než se naučit něco nového.
- Ačkoliv rodiny mají největší formativní vliv, ne všechny a ne vždy vytvářejí skutečně podnětné prostředí a podmínky. Naopak, nastává právě zmiňovaný

výchovný paradox – rodiče sami mají nevhodné návyky, nedostatečné informace a určité problémy, které přenášejí na své děti. Nazývám to řetězením rodinných problémů. A tak se děti a jejich potenciál nerozvinou dostatečně, protože omezení je v rodinách.

- V neposlední řadě narážíme také na zcela jiné překážky a limity. Ty jsou zpravidla vnější. Týkají se systémových vlivů (škola, nedostatečné volnočasové systémy, nedostatek financí apod.). Tyto vlivy ale mají menší vliv a dopady než je selhávání rodinného prostředí.
- Existuje jeden faktor, který zapříčiňuje nesprávné působení rodin a který cítím potřebu pojmenovat – jsou to média. Je mi líto, ale skutečně určitá módnost a klišé, jež jsou spojovány s různými názorovými vlivy a módními trendy, působí rovněž nevhodně.

Takoví jsou lidé, z pravdy uznávají málo, z veřejného mínění mnoho.

MARCUS TULLIUS CICERO

Ideální situace je, aby správné věci vkládala rodina ve správnou dobu správným způsobem a jedinec ve správnou chvíli na ně mohl navázat a již sám je dále rozvíjel požadovaným způsobem.

Kult individualismu

Současná rodičovská výchova i moderní pedagogika stojí před velkou výzvou. Nejsm s to posoudit, jak moc si tento fakt uvědomují, ale v posledních letech se se stále větší silou rozmáhá fenomén **kultu individualismu**.

Do popředí zájmu se stále více dostává jednotlivec, jeho potřeby a práva, jeho nároky na sebeurčení i sebeprosazení vycházející z jeho jedinečnosti. Více se mluví o potřebě individualizace výuky, o respektování odlišností, a tím i odlišných potřeb každého. Nejenže se o tomto kultu mluví, ale také se stále více začíná naplňovat. Dochází ke zbožštění dítěte a tento projev má mnoho podob. Samozřejmě i zde se v konkrétních situacích může projevat ve správné, tedy pozitivní formě, nebo v té negativní, která sice respektuje a rozvíjí individualitu dítěte, ale nevhodným způsobem a hlavně s negativními konečnými důsledky.

Proto výchova, rodinná i institucionální, bude muset brzy zvládnout otázky a problémy spojené s výzvou, jak správně postihnout individualitu dítěte, ale zároveň u těchto dětí rozvinout zodpovědnost, samostatnost a další nezbytné pozitivní postoje a vlastnosti tolik potřebné, ba nezbytné pro jejich další rozvoj a úspěch. Budou stát před otázkou, jak vychovat silnou a zralou individualitu, která bude rozvíjet svoji originalitu i svůj talent. Ale pozor! Zároveň bude schopna spolupracovat, vycházet s ostatními a respektovat ostatní. Bude ohleduplná a tolerantní k odlišnostem druhých. Bude respektovat práva a potřeby druhých, ale tak, aby zároveň nepopírala a neomezovala i sama sebe. Bude činit tak, aby výtěžila maximum ze své originality a potenciálu a zároveň byla přínosem, oporou druhým, aniž by využívala jakékoliv neetické formy jednání, a byla vysoce morální. To bude a je velmi těžké a náročné. Je zřejmé, že se na tomto úkolu bude muset nezbytně podílet rodina a její výchova, škola a školský systém a postupně stále více aktivně a cílevědomě sám jedinec.

Člověk by se měl chovat tak, jak si myslí, že by se měli chovat všichni.

VÁCLAV HAVEL

Z tohoto důvodu bude třeba vysledovat a následně zacílit na některé klíčové a zásadní oblasti ve výchovném působení – na hlavní charakterové vlastnosti.

V pozitivní podobě potom dosáhneme velmi kvalitní rozvinuté osobnosti. Pokud se však ztratíme v nepřiměřenosti, potom se můžeme setkat s dětmi, jež jsou například sebestřední sobci, necitliví až bezohlední k potřebám a pocitům druhých. Negativní

podoba se může obrátit také proti dítěti samotnému. Pak se v praxi setkáváme s dětmi, které jsou nejisté, zmatené, a protože jim nikdy nebyly stanoveny přesné hranice a pravidla, neznají pocit bezpečí a jistoty, takže se opět negativně projevují vůči svému okolí. Existuje tisíc a jedna podoba takto nezvládnutého procesu podpory a rozvoje individuality dítěte. Některé jsou méně závažné a méně destruktivní, jiné naopak velmi vážné.

Nedávno se mi v jednom časopise dostal do ruky odborný článek dětské psychiatricky, která uváděla, jak rychle roste počet případů dětí, jež se dostávají na kliniku kvůli velkým psychickým problémům a depresím, které mají kořeny v nedůsledné anebo příliš volné výchově. Rodiče delegují na stále menší děti své povinnosti, rozhodnutí a úkoly, na které nejen nejsou připraveny, ale jsou na ně příliš malé a nezralé, takže pod dojmem výchovy ke svobodě spíše svoje děti ničí a způsobují velké stresy, které následně jejich děti nezvládají.

Bohužel současně přibývá i druhého extrému, kdy rodiče zbytečně dlouho a nadměrně své děti opečovávají a ochraňují, takže nedostávají příležitost nejen dospět, ale i osamostatnit se, což jim zůstává dlouho v dospělosti. Jako by se vytratila přiměřenost a rodiče ve snaze pomáhat a své děti co nejlépe rozvíjet se uchylují k extrémům, které jsou dokonce stejně škodlivé a neúčinné.

Tyto smutné příklady jsou samozřejmě méně početné, ale stále jich přibývá. Jejich nebezpečnost spočívá v tom, že se zdají málo nebezpečné nebo závadné. Dokonce skutečně i vycházejí z procesu podpory a rozvoje individuality dítěte. Jenže záhy v kontextu dalších okolností nabývají na nepřiměřenosti k situaci a okolnostem a začínají působit destruktivně.

Například chceme-li, aby naše dítě mohlo plně uplatnit svoji individualitu a svoji originalitu a bylo takto bráno, chápáno a respektováno ostatními, tak i ono samo musí respektovat a tolerovat originalitu a tím i odlišnosti druhých.

Úspěšní rodiče systematicky podporují a rozvíjejí individualitu svého dítěte, ale současně stejně pečlivě své dítě vedou k tomu, aby respektovalo a tolerovalo odlišnosti a individualitu druhých.

Namísto toho mnoho rodičů chce, aby se právě jejich dítě projevovalo za všech okolností jako individualita, záměrně jej k tomu vedou, ale zmíněná tolerance a respekt k druhým zcela chybí. Tento stav není v rovnováze, je to jen jedna strana mince. A chybí druhá. Zákonitě takovýto netolerantní a sebestředný jedinec povětšinou nemá problém se uchýlit k neetickým odsudkům, pomluvám a dalším projevům své netolerance k druhým. Ve školách se neustále řeší problémy tohoto charakteru, dnes navíc zesílené vlivem internetu, Facebooku a dalších. Přibývá kyberšikany i drobnějších problémů spojených s tímto jevem. Tyto problémy se objevují stále častěji už i v mateřských

školách. Ironií je, že právě nezodpovědní rodiče, kteří nesprávně vedou své děti, pak volají, „co to ta škola dělá“, a odvolávají se na neschopnost učitelů řešit tyto záležitosti. Jenže nepochopili, že základem problému je jejich výchova – nevýchova. Jejich takto jednostranně vedené dítě se zákonitě postupně začne dostávat do konfliktu s dalšími dětmi. Jeho egoizmus, navíc třeba v kombinaci s neetickým chováním k druhým, jej postupně začne z kolektivu vyčleňovat. Nikdo nechce mít takového kamaráda. A už vůbec ne další silné individuality. Ty ještě méně. Pak právě tento rodič přichází se stížností, že jeho dítě šikanují. Nikdo ho nemá rád, nikdo si s ním nechce hrát. Jemu se ve třídě nelíbí a necítí se tam dobře. Bohužel často jen sklízí, co zasel. A rodiče také. Pokud nezmění svoje výchovné působení a nedostanou tento jev do rovnováhy, tak to lepší nebude. Spíš naopak.

Jiným projevem nezvládnutého individualizmu je příklad, kdy se rodiče domnívají, že nejlépe individualitu svého dítěte rozvinou, když mu nenastaví žádná pravidla, žádná omezení. Je jedním ze současných výchovných mýtů, že pravidla, ať už ta psaná nebo i nepsaná, jsou příčinou, která omezuje, nebo dokonce popírá individualitu dítěte. To je hluboké nepochopení významu pravidel.

Ano, pokud jsou pravidla nesmyslná, nebo dokonce přímo zaměřená proti jednotlivci či skupině, pokud jsou pravidla či normy nefunkční, zastaralé a podobně, pak samozřejmě fungují kontraproduktivně a je třeba je změnit a nastavit jinak. Jenže povětšinou pravidla či normy mají své opodstatnění a jasnou funkci. Může jít o ty oficiální (zákony, řády, směrnice...) nebo ty neoficiální – často nepsané (společenské normy, pravidla slušnosti, chování a ohleduplnosti k druhým). Všechna jsou důležitá a je třeba je respektovat a být s nimi v souladu. Není pravda, že budou omezovat individualitu vašeho dítěte nebo ji dokonce popírat. Naopak, pokud se děti naučí být s nimi v souladu a budou je znát a umět respektovat, budou jim pomáhat, a v určitých obdobích nebo situacích jim budou dokonce platnou oporou. Stane se tak zejména v krizích nebo jinak vyhraněných situacích. A mnohdy oporou jedinou.

Nesmyslnost názoru, že pravidla omezují individualitu dítěte, má mnoho podob. Od tvrzení rodičů „*My nechceme naše dítě nijak omezovat, my v něm vychováváme individualitu*“ až po situace, kdy dítě má v pokoji ve svých věcech neuvěřitelný nepořádek, nic nemůže najít, nic není kompletní, nerozlišuje čisté a špinavé, neřeší moje a tvoje a rodič tvrdí: „*To je úžasné, jak je to naše dítě kreativní, takto v něm pěstujeme jeho individualitu.*“

Především v něm nepěstují hodnotnou individualitu, ale spíše problémové dítě. Psychologové se vzácně shodují v tom, že absence pravidel a nejasnost a neprůhlednost situace i podmínek v dětech vyvolává pocity úzkosti. Ideální stav je, když děti přesně vědí, co, jak a kdy má být, a hlavně je to vždy stejně. Dává jim to pocit bezpečného prostředí. Pamatuji si, jak mi jeden psycholog ukazoval výsledky testů u předškolních dětí. V případech, kde nebyla jasně a jednoznačně stanovená pravidla (a byla to nemalá část rodin), děti rodinu přirovnávali k počasí. U něho totiž také nevíte, co kdy přijde, a hlavně, vždy je to jinak, než očekáváte nebo potřebujete.

Absence, nejednoznačnost nebo nedůslednost v pravidlech a podmínkách vede ještě k jednomu vážnému důsledku: **dítě si vytvoří pravidla samo** – tak, aby pravidla vyhovovala především jemu. To by ještě samo o sobě nemuselo být špatně. Později občas svoje pravidla ještě nastaví podle svých vrstevníků, ale to už dost často bývá spíše k neprospěchu věci. Ne vždy totiž vlastní pravidla bývají ta správná a žádoucí. Často jdou spíše proti potenciálu nebo proti schopnostem dítěte, nikoliv v jejich prospěch. Potom o správném rozvoji individuality v tom pozitivním slova smyslu nemůže být řeč. Spíše takováto „vlastní pravidla“ bez správných charakterových vlastností mohou vést až k lenosti, nezodpovědnosti, k úniku od povinností a podobně.

V případě, kdy dítě nemá žádné nebo velmi chabé návyky týkající se sebekázně, pořádku a dodržování pravidel, je situace obdobná. Nelze totiž rozvinout individualitu a s ní související originalitu a kreativitu, protože ji nelze o nic pevného opřít. Stojí na vodě. Takže v dobách krize není východiskem z problémů, ale spíše jen další komplikací.

*Jednou jsem byl na návštěvě u svého známého, který je poměrně úspěšným podnikatelem, má dvě děti a pěkný velký dům. Hned na počátku návštěvy se mi omlouval, že není v domě uklizeno, protože se s manželkou snaží rozvíjet individualitu svých dětí. Ještě dodal, že když jejich děti takto nemají žádná pravidla a omezení, budou i úžasně kreativní. Pravda byla, že hračky byly rozházeny doslova od půdy po sklep. Bez ladu a skladu roztažané opravdu všude. Zeptal jsem se ho, jak došel k přesvědčení, že takto své děti rozvíjí žádoucím směrem. Udiveně se na mě podíval a zcela vážně odvětil, že je to přece jasné. Všude to říkají. Dokonce to onehdy někde i četl. Nebyl jsem až tak překvapen jeho reakcí, protože se s tímto mýtem setkávám opravdu často. Jen jsem si ještě neodpustil ke svému kamarádovi otázku, jak on reaguje a co dělá, když se jeho firma dostane do krize nebo když nastanou nečekané problémy a komplikace. Krátce se zamyslel a ihned mi dal jasnou odpověď: „Snažíme se to systematicky řešit, zaměříme se na problém a najdeme řešení, často musíme některé věci začít dělat jinak než dosud. Prostě se snažíme přizpůsobit se novým okolnostem.“ Ještě jsem si upřesnil: „Takže analyzujete situaci, opřete se o to, co se vám vyplácí, co dosud dobře funguje, a na tom si vytvoříte nový systém?“ „Ano, v podstatě to takto je, proč se na to ptáš?“ „Protože to máš ve firmě dobře nastaveno. Máš v tom systém a máš dobře fungující pravidla, kdy každý ví, co má dělat, a dělá to dobře. V kritických situacích vycházíte z toho, co funguje, a přetváříte to, co se už nevyplácí, a hlavně jste schopni se o toto opřít a odrazit se dál. Tak proč čekáš, že chaos a nesystémovost povede tvé děti k tomu stejnému? **Chaosem problém neporazíš!** Naopak, v době krize jen to dobré a funkční ti pomůže se přes ni překlenout. Pomůže ti najít nové, kvalitativně lepší a fungující řešení. A že se problémy a krize objevují v životě nejen firem, ale každého, je smutný fakt, takže i naše děti na toto musíme připravit a naučit je to.“*

Bez správné míry pořádku se tvořivost začne ztrácet jako v nějaké černé díře.

LESTER THUROW

Sebeprosazení

Někdy rodiče, ale i pedagogové také zaměňují rozvoj individuality se schopností **sebeprosazení**. Mylně se domnívají, že k sebeprosazení je potřebná určitá dávka bezohlednosti a schopnosti „být tvrdý“ na druhé.

Zde je nutné rovněž říci, že je potřebné respektovat, že některé děti nemají potřebu prosadit se za každou cenu, a nemají už vůbec potřebu tak činit nějakým okázalým nebo hodně viditelným způsobem. K jejich projevu individuality patří například právě určitá potřeba nevyčínat nebo zbytečně na sebe nepoukazovat. A i přesto se záhy mohou stát úspěšnými a spokojenými nejen se sebou samými, ale i se svými dosaženými výsledky a cíli.

Zdravé sebeprosazení by mělo souviset se schopností být v souladu sám se sebou, se svými záměry, ale také se svým okolím.

Pravidla pro rozvoj individuality

Závěrem je tedy nutné zdůraznit, že i rozvoj a podpora individuality má své **zdravé hranice** a také své nezbytnosti a pravidla. Nelze rozvíjet svoji individualitu, pokud člověk není schopen akceptovat individualitu a odlišnosti druhých. Nelze ale ani zdravě rozvíjet individualitu, když nebudu respektovat nejzákladnější a nejuniverzálnější společenská i jiná pravidla a nebudu mít v sobě pevně zakotvenou zodpovědnost a sebekázeň.

Pokud chceme, aby se individualita našeho dítěte rozvíjela správným způsobem i správným směrem, aby byla v souladu s jeho okolím i s ním samotným, můžeme jej naučit tato důležitá pravidla, přímo nezbytná pro dosažení tohoto cíle:

- **Co sám nechceš, nečiň jinému.**
- **Dělej vše tak, aby to bylo dobré pro tebe i pro druhé.**
- **Vždy máš možnost volby, ale vždy za své rozhodnutí neseš odpovědnost.**

Dosáhneme tak toho, že naše dítě bude schopno rozvíjet i prosazovat svoji individualitu, ale bude tak činit přiměřeně a vždy správně, což se mu bude po všech stránkách nejen vyplácet, ale ještě s násobenou silou příznivě vracet. Tato schopnost jej přímo předurčí k úspěchům nejen v jakékoliv oblasti lidské činnosti, ale rovněž v jeho osobním životě, a co více, takto vedené děti budou vždy přínosem pro celou společnost. Stanou se v pravém slova smyslu elitou.

*S manželkou jezdíme rádi do českých lázní. Velmi jsme si oblíbili Luhačovice. Nádherné procházky, které se tam nabízejí, jsou nejen zdravé, ale i příjemné. Na jedné z takovýchto procházek jsme obdivovali prvorepublikové vily, které zde především v třicátých letech vystavěly úspěšné české rodiny své doby. Ani dnes tyto vily – i když mají povětšinou jiné majitele – nic neztratily ze své krásy a velkoleposti. Každá z nich nese hrdě své jméno. Na štítě jedné z nich bylo navíc napsáno velké inspirující krédo jedné z těchto rodin: **Nám dobře a nikomu zle**. Kéž by se tímto heslem řídilo více lidí i dnes.*

Kreativita a její rozvoj

Kreativita – nebo chcete-li tvořivost – má mnoho podob a je pro budoucí úspěšnost dítěte nesmírně důležitá. Bohužel není jednotný pohled na to, co to vlastně kreativita je a jak ji systematicky rozvíjet. Navzdory tomu, že se jí zaštiťuje doslova kdekdo a že každý tvrdí, jak ji podporuje a rozvíjí, ne vždy je to pravda. Stalo se z toho moderní, líbivé a marketingové klišé. A tak se kreativitou ohání nejen školy a volnočasové organizace, ale dnes už i výrobci nejrůznějšího zboží, televizní pořady a pozadu nezůstávají ani zábavní parky a další. Zkrátka všichni, kdo mají co do činění s dětmi. Jestli to tak skutečně je, nebudu posuzovat, ale pokusím se stručně definovat, co to vlastně kreativita (tvořivost dítěte je). Věřím, že kreativita může být dílem vrozeného talentu, ale z větší části jde o získanou, vytvořenou dovednost. Proto je možné ji vytvářet a rozvíjet.

Kreativita je schopnost najít cestu, způsob nebo řešení, jak naše fantazie, sny, představy, vize, ale i konkrétní cíle uvést do reality.

Všechny naše sny se stanou skutečností, pokud se za nimi odvážíme jít.

WALT DISNEY

Pokud tedy chceme naše dítě vést k rozvoji kreativity, musíme mít neustále na mysli tento fakt. Musíme naše dítě naučit se ptát: „Co vlastně chceš? Co je tvým záměrem, snem, potřebou?“ A následně pokládat otázku: „A jak to můžeš udělat?“ Je třeba si uvědomit, co skutečně chci. Poté je třeba učít jej hledat k tomuto cíli optimální cestu.

Tvořivost je něco, co vnášíte do toho, co děláte. Je to postoj, vnitřní přístup – to, jak se na věci díváte.

OSHO

Někdy použijeme osvědčená a vyzkoušená řešení. Jindy tato známá řešení musíme „přiohnout“, upravit okolnostem a situaci. Někdy dáme do nových souvislostí stará řešení a kombinací tvoříme jiné řešení. A jindy musíme najít úplně nové, nevyzkoušené a dosud neznámé cesty. A to bývá nejtěžší.

Originalita

Chceme-li naučit naše děti hledat a nacházet nová, zcela inovativní, kvalitativně lepší a originální řešení – potom mluvíme o **originalitě**.

Důvodů, proč právě tato varianta, nutící nás vstoupit do neznámých vod, je nejtěžší, je hned několik:

- **Strach** – je to obava a strach z nového a neznámého. Z toho, že neuspějeme, selžeme, že to nebude fungovat nebo že se staneme cílem posměchu druhých a další.
- **Pesimismus** – obava, že to nové nebude fungovat, tak jak by mělo.
- **Lenost** – schopnost vystoupit ze své zóny pohodlí a jít konečně začít něco dělat. Dělat to jinak a také se začít i trochu snažit.
- **Nesamostatnost** – je to snaha přenést odpovědnost na jiné, neustále očekávat pomoc a servis od jiných.
- **Omezení** – neochota opustit to staré pohodlné a stokrát osvědčené.
- **Výmluvy** – 1000+1 důvod, proč to nejde. Říkám tomu „problémová nemoc“. Všechno je problém, tedy nic nejde udělat.
- **Nezodpovědnost** – neschopnost přijmout fakt, že za věci, a tedy i za jejich řešení mohou já. V případě neúspěchu za to může někdo jiný nebo něco jiného.

Pokud chceme naše děti učit hledat a realizovat jejich originalitu, pak budou potřebovat několik nezbytných vlastností a správných přístupů. Je to odvaha, iniciativnost, samostatnost, zodpovědnost... a další. Každé z nich věnujeme jednu samostatnou kapitolu, ale nyní musíme mít na zřeteli, že právě výše uvedené překážky jsou hlavním důvodem, proč kreativitu i originalitu našich dětí nerozvinete. Tedy pokud jim je povolíte nebo se s nimi smíříte. A pokud se na ně opravdu kriticky podíváte, tak jasně uvidíte, že hlavní důvody a omezení jdou zevnitř. Nikoliv z vnějšku. Jsou ukotveny v myšlení a návycích našich dětí. Proč tedy rodiče pořád dokola hledají odpovědi i řešení z venku? Hledají zkratky a nová „superřešení“, která jen a znovu spolehlivě selžou. Vznikají tak pověry a mýty, které sužují současné rodiny a můžeme přímo říci – škodí.

Buďte tak trochu novátorem – o tom je tvořivost. Objevujte nové způsoby, nové prostředky. Zkuste něco, co ještě nikdo nezkusil. Nejtvůřivější jsou lidé, kteří jsou vyučeni v nějakém jiném oboru.

OSHO

I zde platí dvě výše napsaná pravidla. Pokud budete učit své děti rozvíjet originalitu nevhodným způsobem, pak jim možná spíše uškodíte, než pomůžete.

Maminka chtěla, aby byl její syn skutečně originální a proti jiným dětem opravdu výjimečný. Protože se mu to nedařilo žádným rozumným způsobem, tak se rozhodla vylepšit alespoň jeho image. Na počátku školního roku (v první třídě) mu obarvila vlasy modrým melírem, takže vypadal jako malý šmoula. Hádejte, jak asi na takovýto projev originality reagovali spolužáci ve škole? A jak se takový projev originality projevil na jeho sebevědomí a postavení v kolektivu? Řeknu jen tolik: Hodně se těšil, až se barva po několika týdnech zcela smyje.

Jak rozvíjet a nerozvíjet kreativitu

Ruku v ruce se **správným rozvojem kreativity** jde i rozvoj správných pracovních nebo morálně-volných návyků a vlastností dítěte. Můžeme tedy říci, že pokud budete správným způsobem podněcovat rozvoj kreativity, pak budete příznivě působit na správné vlastnosti svého dítěte. A naopak. S rozvojem a systematickým budováním správných vlastností budete podněcovat i kreativitu svých dětí. Vaše děti potom budou schopny nejen rozhodovat se v různých situacích správně, ale i nacházet správná řešení a následně jednat. A to třeba i za cenu, že budou muset objevit řešení nová nebo vidět nové souvislosti tam, kde je jiní přehlížejí.

Rodiče mají dát dětem na cestu velkou výbavu, která by při ztroskotání lodi vyplula spolu s nimi na hladinu.

MARCUS VITRUVIUS POLLIO

- **Kreativita se projevuje přes aktivitu.** Neprojevená kreativita ztrácí smysl i význam. Jedním z hlavních mýtů je, že se rodiče domnívají, že je jejich dítě velmi kreativní, a to i když nic nedělá. Vnímají jeho potenciál a jeho schopnosti být velmi tvořivý. Často se nějakým tvořivým způsobem dítě už někdy projevilo, takže rodiče umí moc dobře tento potenciál rozpoznat. Co však dítěti chybí, je schopnost tak činit, kdykoliv je potřeba, cíleně a systematicky. Neradi opouštějí svoji zónu pohodlí. A pokud je nedonutíme svojí výchovou toto pohodlíčko opustit a svoje schopnosti projevit, pak to nejspíš i tak zůstane. Projevy i důsledky tohoto pravidla bývají různé.
- **Kreativita musí být užitečná.** Aby kreativita měla smysl, musí přinášet užitek autorovi anebo druhým, ideální je, když všem. Kreativita bez užitku a jakéhokoliv přínosu je nejen neúčinná a kontraproduktivní, ale není už kreativitou.
- **Kreativita projevená nevhodným způsobem je škodlivá.** Tento problém nazývám nezvládnutá kreativita. Pokud svojí tvořivostí škodíme sobě či ostatním, nebo dokonce oběma, pak jde o špatně projevenou kreativitu. Je to důsledek neuplatnění předešlého pravidla. Potom jediný projev kreativity bývá ten, když dítě hledá výmluvy a úhybné manévry, jak se něčemu vyhnout. Nejčastěji povinností, úkolům a problémům. Potom od rodičů můžeme slyšet názor, že takto

projevená tvořivost je úžasná. Smějí se jeho povedeným kouskům, jak chytře se z nějaké povinnosti vymluvil či vyvlékl. Smutné je, že se pak rodič mylně domnívá, že právě tímto kreativitu svého dítěte rozvíjí. Je to naopak. Tu správnou a skutečně tvořivou a přínosnou systematicky ničí. Podporují tak nesprávné návyky. Na druhou stranu očekávají, že škola či někdo jiný tu správnou kreativitu u dítěte rozvine. Takováto „kreativita“ se pak obrací proti našim dětem, a to znásobenou silou. Pokud rodiče ignorují toto pravidlo v malém, tak se záhy projeví větším, tedy vážnějším, škodlivějším a destruktivním způsobem. Jakmile dolehnou nepřijemné důsledky, můžeme slyšet argumenty typu „*ale on je v podstatě hodný, on to tak nemyslel*“ a podobně. Jenže co se v životě počítá, je skutečný výsledek. Nikoliv iluzorní domněnky nebo pocity. Výstižně to ukazuje následující rčení.

Strom se pozná podle plodů, nikoliv podle kořenů.

ARABSKÉ PŘÍSLOVÍ

Příběh Martiny se v mnohém neliší od stovek podobných příběhů jiných vrstevníků. Martina v ničem zvlášť nevynikala. Až na jedno. Měla neuvěřitelnou schopnost vymýšlet nepřebernou paletu zlomyslností a nepravostí pro spolužáky a hlavně spolužačky, které ji nějakým způsobem vadily. Byla v tom opravdu neuvěřitelně vynalézavá a odhodlaná. Logicky se následně dostávala do problémů kázeňských a následně i vzdělávacích. Zkrátka, reálně jí hrozila nejen dvojka z chování za šikanu spolužaček, ale i několik čtyřek na vysvědčení. Rodinu její problémy nijak nezajímaly. Doma fungovala spíše jako levná chuva pro své mladší sourozence. Ona sama ale také nebyla nijak spokojená sama se sebou. Zlom nastal ve chvíli, kdy škola vyzkoušela nový produkt – test od společnosti SCIO. Nazýval se Potenciály a měl za cíl odhalit typ a rozsah potenciálu žáků. Tato jinak podprůměrná žákyně však vykázala v testu jeden z nejlepších výsledků v ročníku. Excelovala opravdu velmi výrazně, a to v komunikačních a tvůrčích schopnostech. Následný pohovor s výchovnou poradkyní a učitelkou češtiny přinesl několik nových pohledů nejen na samotnou žákyni, ale především na její další rozvoj. Ukázalo se, že si víceméně sama uvědomuje svůj tvůrčí potenciál. Má potřebu tvůrčího psaní, a tak píše doma povídky a básně. Bohužel jen tak „do šuplíku“. Nikomu to dosud nejen neřekla, ale ani neukázala a svůj skutečně velký tvůrčí potenciál ventilovala jen tou nevhodnou formou. Obrat nastal v okamžiku, kdy dostala příležitost svoje díla prezentovat veřejně. Byla opravdu dobrá, tak úspěchy na sebe nenechaly dlouho čekat. Začala se svými díly vyhrávat celostátní soutěže v tvůrčím psaní. Zažila zasloužený úspěch a hlavně – našla správný, užitečný a fungující ventil své kreativity. Úspěšně nejen s dobrým prospěchem dokončila základní školu, ale následně i střední a svoji nadprůměrnou kreativitu a tvůrčí schopnosti zúročila nejen ve studiu, ale i v různých studentských soutěžích.

- **Blahobyt kreativitu spíše ničí, než podporuje.** Další chybou je mylný názor, že dostatek až nadbytek vytváří ideální podmínky pro růst kreativity. Bohužel opak bývá pravdou. Často to bývá spíše to nepohodlí, nějaké omezení, změna podmínek

a okolností, které nás nutí zamyslet se a začít něco dělat jinak. Pokud jsme spokojeni a nic nás netíží, jen málokdo má potřebu se měnit nebo kriticky analyzovat, zda by to nešlo ještě lépe. Pěkně o tomto paradoxu vypráví útlá, ale poučná kniha *Kam se poděl můj sýr?* od Spencera Johnsona. Jednou z velkých chyb rodičů je, že svoje děti neustále a hlavně nadbytečně opečovávají. Tedy vše dělají za ně, umetají jim cestičku a uklízejí jakékoliv – i ty nejmenší – překážky na jejich cestě životem. Jenže tím jim nepomáhají. Berou jim tak možnost něco se naučit a hlavně – **nenučí je převzít zodpovědnost** za své činy a rozhodnutí. Proč by se pak měly snažit, když rodič vše vymyslí, zařídí a udělá za ně. Co potom zbude na ně? Vděčnost? Tak to se mýlíte. Ani ta ne. Platí totiž další pravidlo: **Pokud něco dostáváme zdarma a snadno, bezpracně, pak si toho zpravidla moc nevážíme.** Pokud tedy chceme naše děti něco naučit, a to hlavně být skutečně správně kreativní, pak musíme neustále vytvářet **soustavný, ale přiměřený** tlak na to, aby tak činily samy, aktivně a hlavně pořád. Ale musíte to po nich opravdu chtít. Ne to dělat za ně.

- **Kreativita se nerodí z chaosu, ale z pravidel.** Nevyplácí se dát věcem volný průběh. Může se potom stát, že se okolnosti nebudou vyvíjet správným a očekávaným způsobem. Ve spojení s výchovou dětí je rovněž prázdné experimentování nebezpečné, ale i zrádné. Jsem někdy zděšen, jak moc jsou někteří rodiče ochotni experimentovat se štěstím a mnohdy i zdravím svých dětí. Domnívají se, že mohou beztréstně ignorovat nebo překrucovat nezákladnější principy a zákonitosti výchovy, a ještě očekávají, že to povede k úspěchu. Ironií je, že hlásají, že tak činí ve jménu a ve prospěch svého dítěte, ale přitom jej de facto systematicky likvidují. Je proto i cílem této knihy na některé důležité souvislosti a principy poukázat a pomoci rodičům zaměřit se nejen na ty nejdůležitější oblasti, ale i na správné formy jejich působení.

***Bordel v bytě – šťastné dítě.** To říkala jedna moje známá, která bydlí v dvoupokojovém panelákovém bytě, a toto úsloví říkala, kdykoliv přišly v dětství za jejím synem jiné děti si hrát. Tak totiž po nějakém čase vypadal jeho pokojíček. Vypadalo to, jako by jej někdo obrátil vzhůru nohama a zatřepal s ním. Děti byly ale neskutečně hodné a moc hezky si společně hrály. I několik hodin. Maminky ve vedlejším pokoji o nich ani nevěděly. Maximálně si některé přišlo pro pití nebo něco k jídlu. Hra je totiž zcela pohltila a pokaždé si uměly najít jinou hru a pokaždé velmi originální. **U malých dětí je totiž hra neúčinnější a nejmocnější nástroj rozvoje a projevu kreativity.** Paradoxně děti nepotřebují k rozvoji své kreativity hodně drahých hraček. Spíše naopak. Ty drahé kreativitu spíše brzdí. Potřebují k tomu jen určitý prostor a určitá pravidla. A proto se o tom zmiňuji. V kontextu s podobným, výše popsaným případem, kdy děti měly také nepořádek ve svých hračkách a rodiče se domnívali, že je takto vedou ke kreativitě a rozvoji osobnosti. V tomto příkladě tyto děti měly totiž několik jasných, avšak jednoznačně a nekompromisně nastavených pravidel:*

- *Hračkami se nehází a hračky se nerozbíjí.*
- *Při hře se žádným způsobem neubližuje druhým.*

- *Hrajeme si společně, nikoho nevyčleňujeme.*
- *Každá hračka má své místo, proto na konci návštěvy se vše uklidí tak, jak to bylo na počátku. Hra končí až závěrečným úklidem.*
- *Toto platí pro všechny děti a pro všechny situace bez výjimky. Pokud se to nebude dodržovat, jde se ihned domů a návštěva končí.*

Samozřejmě děti vyzkoušely pevnost pravidel, ale maminky skutečně byly velmi důsledné, a pokud některé dítě zlobilo a nedodržovalo to, co si domluvili, hračky uklidilo a šlo se domů. Tak velmi rychle a snadno tato skupina maminek dosáhla požadovaného stavu. Navštěvují se tak dodnes, a i když děti už odrostly, umí si spolu stále hrát hezky a dobře spolu vycházet. Viděl jsem je společně na chatě v přírodě. I zde po celý den společně a samostatně podnikaly nejrůznější aktivity, aniž bych slyšel jakékoliv stěžování nebo žalování. Pokud vím, tak stejně dobře vycházejí se svými spolužáky ve škole. Zde je pak ten zásadní rozdíl. Děti dostaly na počátku jasné instrukce a pravidla od svých maminek. Jednoznačný systém dodržovaný a respektovaný všemi. Žádné výjimky a různá „ale“. Díky tomu nejenže maminky měly klid i samy pro sebe a nemusely řešit zbytečné konflikty a problémy, ale udělaly pro rozvoj kreativity svých dětí to nejlepší, co mohly.

- **Kreativita potřebuje čas, energii i prostor.** Je třeba se smířit s faktem, že kreativitu u svého dítěte nelze vždy vytvořit rychle a snadno. V podstatě jako by z ničeho. Je to delší a hlavně postupný proces. Základy se pokládají ale už v raném věku. Odvážuji se tvrdit, že přibližně do konce třetí třídy je položena drtivá většina základních návyků a vlastností nezbytných pro další úspěšný rozvoj kreativity. Pokud toto období promeškáte, v žádném dalším období už podobnou šanci nedostanete. Můžeme tedy říci, že předškolní a raný školní věk je přímo zásadní, a doporučuji toto relativně krátké období nepromeškat. Pro rozvoj kreativity ovšem potřebujete nejen dostatečné a vhodné časové období, ale budete muset také investovat nemalé množství energie, tedy námahy, úsilí a trpělivosti spojené s důsledností. A to je skutečně velmi nelehké. Zde u mnoha rodičů spatřuji úskalí v tom, že mají pocit, že je jejich dítě ještě malé a nezralé na vytváření potřebných návyků. Nechtějí ho zatěžovat určitými povinnostmi nebo návyky. Projevuje se zde to, co jsem nazval *paradox výchovy*. Bohužel se obávám, že některé argumenty jsou tak trochu výmluvou rodičů. Myslím, že mnohým se tak trochu nechce a líbíva populistická hesla o prodloužení dětství a podobné argumenty se jim spíše hodí jako zdůvodnění jejich částečně nedůslednosti a částečně lenosti. Bohužel si neuvědomují, že správné vedení vyžaduje nejen správný čas, ale i určitou námahu. Samo se totiž neudělá. Tedy určitě ne v té požadované a správné podobě. Jen mluvit o vedení svého dítěte ke kreativě, ale v podstatě nic nedělat prostě nejde. Je mi líto, ale opět platí – zkratky nefungují.
- **Kreativita se dá vypěstovat i změnit.** Pokud po svém dítěti opravdu chcete, aby správně, tvořivě, a tedy i samostatně jednalo, je dobré mu to i názorně

ukázat a takto ho soustavně a hlavně systematicky vést. To není jednorázový, nahodilý nebo občasný proces. (*Dělám to, jen když mě popadne zápal rodičovského snažení.*) Je to skutečně cílený, promyšlený a hlavně soustavný proces. Předně tedy musíte vědět, co chcete a jak to chcete. A musíte být důslední i při realizaci. V úvodu jsme si řekli, že způsob, jak rozvíjet kreativitu, je v podstatě shodný s procesem, kdy vytváříme vhodné návyky a vlastnosti dětí. Jsou to dvě strany téže mince, které spolu souvisí a vzájemně se podmiňují. Podrobněji se tímto jevem budeme zabývat v kapitole **Kompas úspěšné výchovy**, v níž si ukážeme, jak a které návyky a vlastnosti či postoje jsou klíčové a přímo nezbytné pro úspěšnost v životě. Tytéž jsou nezbytné i pro rozvoj kreativity. Závěrem tedy můžeme říci, že pravidla pro rozvoj správné kreativity jsou v podstatě shodná s pravidly pro správné vedení dětí k úspěchu a samostatnému životu.

Pokud vedeme své děti správným a vhodným způsobem ke kreativě, pak je současně vedeme k vyšší úspěšnosti v životě.

Strategické myšlení

S rozvojem zdravé individuality a skutečně přínosné a tvořivé kreativity souvisí ještě jeden fenomén, který považuji za přímo nezbytné zmínit. Je to schopnost **strategického myšlení**. Jsem přesvědčen, že je velmi, velmi důležité, abychom své děti systematicky, plánovitě a správně vedli k této schopnosti a dovednosti.

Co je to strategie? Je to vlastně posouzení a porovnání všech vnějších i vnitřních faktorů i jejich souvztažností, které nám vstupují do nějakého problému. Zvážení všech významů, vlivů a jejich dopadů a na základě toho potom nalezení nejoptimálnějšího řešení. A také toho, jaká bude jeho konečná podoba, tedy cíl, i jaká bude jeho „cesta“, tedy způsob, jak ho dosáhnout. Toto je klíčová a skutečně velmi důležitá dovednost pro úspěšnost v životě i v práci. Je přímo nezbytná pro všechny vedoucí pracovníky, ale nutná i pro každého jednotlivce. Odvážuji se tvrdit, že kvalita této schopnosti velmi významně ovlivňuje naši celkovou úspěšnost v životě.

Myšlenkové mapy, pokud je správně uchopíme, nám tento proces mohou významně usnadnit a také zprůhlednit. Netvrdím, že je to snadné a že se to naučíte okamžitě. Je to dovednost, ke které se ti nejtrpělivější a nejpracovitější mohou postupně dopracovat. O to úspěšnější a originálnější potom naše děti budou. Ony i jejich projekty nebo řešení, k nimž takto dospěli. V tuto chvíli to chce jen jedno – začít! Jde právě o jednu ze schopností, která se vytváří opravdu velmi pomalu a velmi dlouho.

II. kapitola

TYPY DĚTÍ

Tři základní typy dětí

Nejsou všechny děti stejné. Toto jednoduché a prosté sdělení všichni známe a uvědomujeme si je. Mnozí si asi říkáte: „...no, to tedy objevil Ameriku...“ Jenže v praxi nebývá tento fakt až tak docenován a respektován, a to dokonce ani samotnými rodiči nebo odborníky a profesionály. Ano, je to smutné, leč pravdivé. Existuje mnoho různých hledisek a ještě více typologií, které nám mohou pomoci postihnout rozdíly mezi lidmi. Umíme rozlišit a popsat rozdíly v jejich vzhledu, chování, typu nadání, umíme rozlišit typy i rozdíly nejrůznějších dispozic... Jde o odborné a vědecky ověřené typologie. Mnohé jsou chronicky známé a používané (sangvinik, choleric...), jiné jsou známé jen skutečně odborným kruhům. Proč se ale o tomto zmiňují, je fakt, že i sami rodiče mají často potřebu nějak zařadit a otypovat své dítě. Netvrdím, že vždy a všichni rodiče, ale setkávám se s tímto jevem docela často, a to zejména v určitých situacích. Důvody a příčiny bývají různé:

- Nejčastěji to bývá v okamžiku, kdy nastává nějaký výchovný nebo vzdělávací problém. Rodiče se pak snaží zorientovat v problému a správně hledají příčiny, proč se děje to, co zrovna zažívají se svým dítětem. Bohužel velmi často se uchylují k nesprávným zdrojům a následně i k nesprávným závěrům. Je ironií, že rady odborníků ignorují, ale věří zaručené a ověřené radě sousedky nebo prodavačky v supermarketu. Běžně se setkávám s názory typu: „No jo, to je jasné, on je kozoroh!“, „To se dalo čekat!“ *Také jsem se setkal s maminkou, která si přečetla knihu Indigové děti. Ihned byly všechny její děti také indigové a takto vysvětlovala všechny jejich problémy. Nemusím dodávat, že těch problémů měly opravdu hodně, a tím pádem se ani nijak efektivně neřešily, takže důsledky byly velmi smutné.* Pokud se domníváte, že jde o jev výjimečný, tak se mýlíte. Je to problém velmi častý a mám pocit, že je spíše pomalu, ale jistě sílí. Přispívají tomu i líbivé, ale scestné články v zábavných žurnálech nebo i odborné články a pořady v médiích, z nichž rodiče vytrhnou z kontextu jen některé aspekty a vznikne tak bohužel nefungující paskvil, který nadělá víc škody než užitku.
- Rodiče mají obavy, že jejich dítě se příliš odlišuje od ostatních. Jde o druhý nejčastější důvod, kdy se rodiče začínají zajímat o jakousi typologii a o to, co je vlastně v daném věku nebo situaci „normální“. Tyto obavy jsou velmi často neopodstatněné a zbytečné a bývají výsledkem oblíbeného sportu maminek – srovnávání dětí. „Cože, paní Nováková? Váš Jiříček jde už v září do školy a ještě neumí číst? To všechny moje děti už četly od tří let. To je nějaké divné, to já bych s tím tedy už dávno něco dělala!“ Výsledkem je vystresovaná maminka, jež začne horečně studovat internet a zjišťovat, co to vlastně zanedbala.

- Rodiče mají pocit, že jejich dítě vybočuje z jakési pomyslné normy – je dalším z jevů, který jsem v poslední době více zaznamenal mezi dotazy rodičů na mém internetovém portále.² Rodiče mne kontaktovali v obavách, zda nepotřebuje jejich dítě odbornou pomoc nebo speciální péči, protože se v některých oblastech odlišuje od svých vrstevníků. Velmi často se ukáže, že jde o tak zvané **akcelerované děti**, tedy děti, které v některé oblasti jsou skutečně oproti svým vrstevníkům mnohem více dopředu. Většinou to bývá právě oblast **poznávací (nadstandardní a výrazné znalosti z nějaké oblasti, často spojené s velmi časným nástupem trivia – čtení, psaní, počítání)**. Mnohdy ale zase mají oslabenou jinou oblast, například sociální.

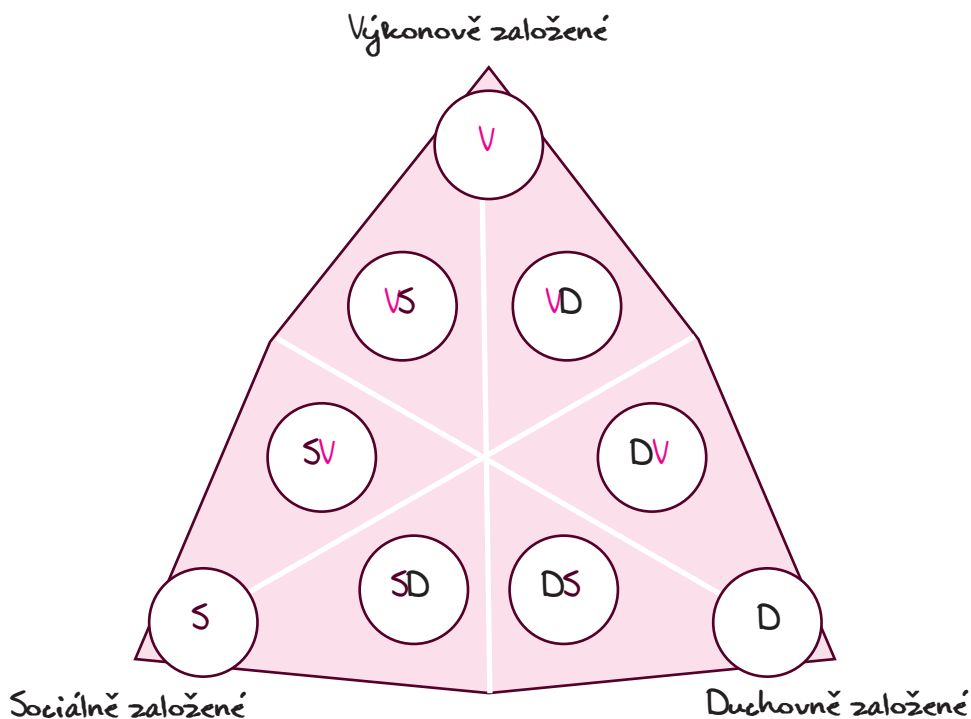
- Dalším důvodem je, když se rodiče chtějí utvrdit, že to dělají dobře, tedy vedou děti správně. Zejména když jejich výchovné modely a přístupy jsou odlišné od jiných rodičů. I toto je častý důvod dotazů rodičů, a to v okamžiku, kdy si začínou uvědomovat rozdíly v jejich výchově a hodnotách oproti jiným rodinám. Ne vždy jsou si tyto rodiče jisti svým působením a chtějí jakousi „normu“, aby se ujistili, že působí na své děti dobře. Právě těmto rodinám by mohla tato kniha pomoci a ujistit je ve správnosti jejich působení a v jejich výchově.

- Existují i jiné důvody, proč rodiče chtějí porovnat a „zařadit“ své dítě. Dělají to, aby lépe porozuměli nebo pomohli svým dětem, aby lépe odhadli a zacílili své výchovné působení, aby se ujistili, že to nedělají špatně, aby ještě lépe rozvíjeli jeho potenciál a aby lépe vedli své děti k úspěchu.

Právě z těchto výše uvedených důvodů, tedy hlavně proto, abych usnadnil komunikaci a vysvětlování rodičům, jsem si pro sebe vytvořil jednoduché rozdělení a popis základních typů dětí. Nejde o žádnou vědeckou metodu, ale o prosté rozdělení podle určitého hlediska s cílem skutečně co nejprostším způsobem umožnit pohled na některé vlastnosti a rysy dětí, vysvětlit některé jejich motivy a projevy chování. V neposlední řadě chci také pomoci rodičům pochopit, jak i kam dále směřovat své děti, a možná také zjistit, kde je i sebe nemá cenu dále „trápit“ nereálnými očekáváními a požadavky. Tato zjednodušení ale nevznikla jen pro usnadnění popisu a vysvětlení pro rodiče. Byla užitečná i pro moji práci, kdy jsem si uvědomil nejen mnohé rozdíly, a tím i omezení pro určité skupiny dětí, zejména ty více vyhraněné. Díky této činnosti jsem mohl snáze pochopit příčiny řady problémů a selhání, s nimiž jsem se v praxi u dětí a jejich vedení setkal.

2 www.nadanedite.cz

System pracuje se třemi základními typy dětí:

- Každé dítě má trochu ze všech tří složek, ale každé v trochu jiném poměru.
- U každého je jedna složka dominantní, tedy výraznější než jiné, a tím určující.
- Vzájemný poměr tří složek určuje, kde se každá osobnost nachází v prostoru uvnitř trojúhelníku.
- Čím blíže k jednomu z vrcholů (VSD), tím vyhraněnější osobnost.
- Čím blíže k vnějším okrajům, tím více vyhraněná osobnost, ale může být kombinací dvou složek.
- Čím blíže ke středu, tím více jsou zapojeny všechny tři složky (vyrovnanější poměr i zapojení všech složek).
- Cílem výchovy je snažit se postihnout všechny složky, tedy pomocí našeho výchovného působení „umístit“ dítě více ke středu trojúhelníku.

Je nutné zdůraznit ještě jednu důležitou věc – i když odhadnete a umístíte své dítě podle jeho vlastností a chování do určité části našeho obrazce a i když vysledujete, že více inklinuje k určitým projevům charakteristickým pro jednu ze tří skupin, je nezbytné mít na paměti, že do hry vstupují i další vnitřní i vnější faktory, jež také vše ovlivňují, a tak se vše může měnit i v průběhu času a v různých fázích života. Neexistuje žádná

konstanta, nic pevného a fixního. Znovu tedy zdůrazňuji, že tato typologie má za cíl opravdu jen usnadnit pochopení v určitém časovém momentu a situaci.

Než přistoupíme k stručnému popisu jednotlivých skupin, rád bych přidal pár postřehů z praxe:

- Za prvé přibývá dětí, které jsou více **vyhraněné**, tedy navenek působí radikálněji nebo se projevují jako vyhraněnější osobnosti – větší individuality. Tyto děti to pak v běžném životě – tedy mezi vrstevníky nebo i ve škole – mívají těžší, bývají hůře chápány a mnohdy i ony hůře chápou druhé. Navíc svoji individualitu mají potřebu prezentovat navenek, a to jak v té pozitivní, tak někdy i v negativní formě. Proto bývá práce s těmito dětmi náročnější. *Učitelky prvních tříd mi tento jev popisují slovy: „Dříve jsem měla ve třídě 24 dětí a z toho byly tak dvě až tři osobnosti, teď mám ve třídě tak 18 individualit.“*
- Za druhé přibývá dětí, které nazývám **„citlivé“**. Najdeme je spíše v dolní části trojúhelníku, tedy jako více duchovně nebo sociálně zaměřené. **(To ovšem neznamená, že nejsou mezi dětmi výkonovými, naopak, ale u druhých dvou skupin se přece jen vyskytují častěji.)** Jsou to děti velmi citlivě reagující na vnější svět. V pozitivním modelu jsou velmi empatické, kamarádké, často umělecky zaměřené, neagresivní a skutečně velmi citlivé k sobě i k druhým. V negativním modelu jsou přecitlivělé až depresivní, neschopné obrany vůči agresivnějším a sobečtějším lidem, jejich reakce i modely chování jsou potom nepřiměřené a hlavně nefunkční, čímž se následně dostávají do řady problémů. **(V tomto případě pak mohou inklinovat k nežádoucím projevům chování a jednání různých stylů – od EMO až po užívání drog apod.)**
- Jednotlivé skupiny nejsou zastoupeny početně stejně. Rozložení v prostoru našeho trojúhelníku tedy není rovnoměrné.
- Dalším faktem je, že se každá konstelace může projevovat v pozitivní, tvořivé formě nebo bohužel i v té negativní, destruktivní formě. A co více, může se to měnit. A pod vlivem okolností i dramaticky rychle. Tam i zpět. Z pozitivní formy projevu k negativní formě projevu a zpět.
- Některé aspekty a projevy charakteristické pro určitou skupinu mohou být latentní, skryté. Projeví se tedy až se zpožděním, například pod vlivem okolností.
- Na každý typ dítěte mají vliv jak vrozené dispozice (genotyp), tak i skutečnost, jak se projeví (fenotyp), a to jak vlivem výchovy, tak třeba vlivem prostředí, ve kterém žije. **Takže i silně duchovně založené dítě, jakmile žije a je ovlivňováno silně výkonovým prostředím, začne se také projevovat výkonově, zejména když se mu tento projev bude vyplácet, ale vždy bude cítit, že to jaksi není jeho „šálek čaje“.** Bude proto stále inklinovat k duchovně zaměřeným činnostem. **Třeba ve svém volném čase a podobně.**
- Každá skupina se může projevit v aktivní nebo pasivní podobě.
- Žádný ze tří typů není lepší nebo horší než ostatní. Stejně tak nelze říci, že jeden nebo druhý typ to má nebo bude mít v životě lepší či je lépe předurčen

k úspěchu. Jsou jen oblasti, které více či méně odpovídají a vyhovují určitému typu. Pak se v této oblasti může jednatlivec cítit lépe – chcete-li „jako ryba ve vodě“.

Každý je génius, ale jakmile budete posuzovat rybu podle jejích schopností šplhat na strom, stráví celý život s pocitem, že je úplně hloupá.

ALBERT EINSTEIN

Pokusím se stručně popsat všechny tři typy dětí. Není snadné charakterizovat každý typ přesně, protože v „čisté“, tedy vyhraněné podobě není možné najít asi žádného jedince. Zaměříme se tedy na výraznější a skutečně charakteristické rysy a projevy každé skupiny, a to v té pozitivní i negativní podobě. I zde je však dlužno říci, že konkrétní vlastnost nebo projev chování nejsou jednoznačně dobré nebo jednoznačně špatné. Mohou tedy mít i negativní projev, pokud je tento projev „nepřiměřený“! (O přiměřenosti mluvíme podrobněji v kapitole o výchovných zásadách.) Zkrátka i dobrá vlastnost má negativní dopady, pokud je jí málo nebo naopak moc nebo pokud je aplikována v nevhodnou dobu, nevhodným způsobem a podobně.

V popisu každé skupiny zároveň naznačím rizika typická pro danou skupinu.

Hlavní skupiny a podskupiny

Výkonový typ „V“

- Výkonově-sociální „VS“ (lídři)
- Výkonově-duchovní „VD“ (badatelé)

Sociální typ „S“

- Sociálně-výkonový „SV“ (sluníčka)
- Sociálně-duchovní „SD“ (pečovatelé o druhé)

Duchovní typ „D“

- Duchovně-sociální „DS“ (pečovatelé o sebe)
- Duchovně-výkonový „DV“ (esoterici)

Výkonově zaměřené děti

Děti, které označuji jako „výkonové“, bývají dětmi, jež jsou nelehkým oříškem pro své rodiče, ale i učitele nebo trenéry. A to dokonce i v té pozitivní formě. Jsou zaměřeni na výkon, na výsledek. A to ať už v podobě, kdy chtějí získat ocenění za své výsledky a výkony, a nejlépe veřejně, tak i v podobě, kdy dosáhnou výsledku své činnosti v podobě výrobku, věci v hmatatelné formě. V čisté, tedy vyhraněné podobě mají potřebu být první, ocenění, nejlepší. Jsou aktivní, často vůdčí osobnosti se schopností získat a strhnout ostatní, udávat směr i rytmus. Jsou zaměřeni na cíle, na úkol a za to vyžadují slávu, výhody a ohodnocení. Jsou to takoví malí manažeři. Umějí a chtějí manažerovat sebe, své aktivity i druhé lidi. Často včetně svých rodičů. V té pozitivní formě mohou být skvělí lídři, vedoucí skupin a kolektivů, kteří vedou k výsledkům, k plnění úkolů a podobně. V negativní formě potom bezohledně prosazují své plány a cíle a vysloveně „válčují“ ostatní ve skupině a kolektivu tím, že jim nedají šanci prosadit svůj názor nebo hodnoty. Orientují se právě jen na výkon a samotný prostředek, jak toho dosáhnou, je potom podružný. Klidně sáhnou i k neetické formě pro dosažení svého cíle.

Pozitivní aspekty výkonového typu

Pro děti v této skupině je typické, že:

- Jsou aktivní, činorodí a orientovaní na úkol a na výsledek.
- Jsou zaměřeni na cíle. Rádi si stanovují své cíle a dosahují jich.
- Jsou ochotni vystoupit ze své zóny pohodlí a někdy i poměrně hodně obětovat, aby svých cílů a záměrů dosáhli.
- Svých cílů mohou dosahovat i za cenu poměrně velkého nasazení, **výkonu** a horlivosti.
- Mají silnou vůli.
- Mají rádi výzvy, soutěže i hodnocení. Jsou soutěživí.
- Jejich sebevědomí často vychází právě z jejich dosažených výsledků.
- Pro výkonové děti (více než pro druhé dvě skupiny) je důležitější zažívat úspěch.
- Rádi dělají věci sami – jsou více samostatní a soběstační.
- Při rozhodování preferují logiku, kritické a analytické myšlení.
- Pro dosažení svých cílů dokážou dobře využívat své silné stránky, svoje nadání a talent.
- Preferují pragmatická a praktická řešení, jež vedou k dosažení jejich záměrů a cílů.
- Jsou ve svých záměrech odhodlaní.
- Jsou sebejistí a smělí.

- Mají rádi možnost volby a potřebu volnosti ve svém rozhodování. Nemají rádi příkazy, dogmata a vše, co je omezuje a svazuje na cestě k jejich cílům či záměrům.
- Rádi posouvají hranice a normy podle svých potřeb. To samozřejmě může působit pozitivně i negativně. Podle okolností.
- Nemají rádi průměrnost, uniformitu a nejsou rádi „jedním z davu“.
- Výkonové děti v pozitivní formě jsou malí vůdci, budovatelé a tvůrci. Najdeme je ve všech oblastech – od umění přes sport až po další činnosti a oblasti, jako třeba vědecké, jazykově-komunikační i jiné.

Pozitivní aspekty VS - výkonově-sociálního typu

U výkonových dětí, jež v našem trojúhelníku najdeme spíše vlevo nahoře, tedy u výkonu, ale posunutého k sociální složce, pak můžeme objevit tyto charakteristické vlastnosti a projevy svého zaměření:

- Bývají odvážní.
- I v sociálních kontaktech jsou sebejistí, smělí a s dostatkem sebedůvěry ve své schopnosti.
- Rádi vedou druhé, jsou lídry a vedoucími osobnostmi.
- Nečiní jim problémy vystupovat a projevovat se na veřejnosti. Dokonce by se dalo říci, že to přímo milují. Jsou rádi na výsluní.
- Rádi udávají tempo, směr a styl. Najdete je vždy v první řadě.
- Rádi diskutují a prezentují své názory, jež mají tendenci prosazovat.
- Při přehnané smělosti se mohou vrhat do věcí po hlavě – až zbrkle.
- Umějí se rychle a dobře rozhodovat, bývají upřímní, otevření a pravdomluvní – přímí.
- Nečiní jim problémy být součástí týmů nebo skupin, ale vždy budou mít tendenci v nich hrát rozhodující nebo alespoň významnou roli.
- Budou upřednostňovat skupiny, v nichž budou mít významnější roli a postavení.

Pozitivní aspekty VD - výkonově-duchovního typu

U výkonových dětí, jež jsou více zaměřené na sebe a nemají až takovou potřebu sociálního kontaktu (tedy se mohou jevit více samotářští nebo alespoň u nich není potřeba vést jiné), se jejich zaměření na výkon projevuje v jiné podobě. Najdeme je spíše v pravé horní části trojúhelníku a jejich typické projevy jsou tyto:

- Projevují se u nich takové vlastnosti, jako je systematickost, opatrnost, přesnost až preciznost.
- Jsou pečliví a zodpovědní při své práci.

- Rádi porovnávají a mají tendenci kalkulovat – vybírat pro sebe nejvýhodnější nabídky, příležitosti či okolnosti.
- Mají kritické myšlení s potřebou analyzovat, rozklíčovat problém, najít řešení, zjistit podstatu věci.
- Nejsou povrchní, naopak při řešení problému nebo úkolu skutečně mohou být až pedantští a totéž často očekávají nebo vyžadují od ostatních.
- Mají rádi otázky, hádanky a rébusy.
- Jsou přemýšliví a preferují logiku.
- Při plnění úkolů mají rádi přesnost a důkladnost a nevdají jim tolik rutina.
- Mají tendenci pravidla spíše stanovovat a dodržovat. Totéž vyžadují od druhých.
- Díky své preciznosti mohou být spíše konzervativní – neradi se pouští do nových a neověřených věcí a aktivit. To ovšem spíše proto, že by konečný výsledek neodpovídal jejich požadavkům, než proto, že by se jim nechtělo.
- Pokud ovšem zjistí, že změna nebo nová věc bude jednoznačně prospěšná, neváhají tuto změnu nejen dotáhnout do konce, ale i prosadit.
- Jsou to často „dotahovači“. Díky své důkladnosti v kombinaci se zaměřením na výkon nebo cíl dokážou svůj záměr nebo projekt dotáhnout do vítězného konce, a to bez ohledu na překážky nebo na náročnost a čas potřebný k výkonu.
- Jsou to malí **badatelé**, kteří se do svého úkolu nebo projektu mohou zcela položit a skutečně s důrazem na dosažení cíle a výsledku pracovat s velkým nasazením. Umějí pracovat i v týmu či skupině, ale mnohem raději spoléhají sami na sebe a na své schopnosti. Mnoho dětí z této oblasti dnes pracuje jako špičkoví programátoři, IT odborníci nebo v oblasti analytiky, ekonomie, burzovních trhů a podobně.
- Ve spojení s kreativitou (tvořivostí) se tyto děti stávají tvůrci nezvykle kvalitních a na jejich věk neobvykle vyzářlých a hodnotných děl a výtvorů z oblasti výtvarného umění, tvůrčího psaní, hudby, ale i vědy nebo světa moderních technologií.

Možné negativní aspekty výkonového typu

Bohužel oba typy výkonových dětí mohou mít (a také mívají) řadu slabých stránek a negativ. Jejich silné stránky a pozitiva je předurčují pro celou řadu úspěchů a zvýhodňují je pro mnoho povolání a profesí, v nichž mohou zazářit. Často bývají i finančně úspěšní, protože peníze jsou pro ně také měřítkem úspěšnosti a kvalit. Bohužel v reálné praxi se setkávám poměrně dost často s takzvanou **nezvládnutou povahou výkonového dítěte**. Tyto děti jsou pak pro rodiče i pedagogy skutečně tvrdým oříškem a vyžadují nejen hodně pevné nervy, ale především hodně trpělivosti. Protože tak jak umějí být velmi účinní a výkonoví v těch „správných“ a žádoucích záležitostech, umějí být stejně „úspěšní“ v prosazování a realizaci svých negativně projevených vlastností a často neberou ohled ani na to, že se jim jejich chování dlouhodobě nevyplácí. Umějí tedy být

první a nejlepší i v tom špatném. Pak se jejich silné a zdánlivě výhodné stránky povahy mohou projevat jako:

- Bezohlednost až sobeckost při prosazování sebe, svých cílů a záměrů.
- Netolerance k odlišně zaměřeným typům dětí, která vede až k jejich ponižování, k posmívání, k různým odsudkům nebo jiným nežádoucím projevům vzájemného chování – zejména když jim brání v dosahování jejich cílů a ambicí.
- Při absenci pozitivních cílů nebo úkolů, tedy pokud jim škola nebo rodina nenabídne nebo neumožní se realizovat, pak si tyto děti vyberou vlastní aktivitu a činnost, při které budou subjektivně zažívat úspěch, ta ale nemusí být ve skutečnosti přínosná ani tolerovatelná. **S tímto problémem se můžeme setkat například v situaci, kdy dítě bylo členem nějaké skupiny, v níž zažívalo úspěch a realizovalo své ambice a cíle, ale z této skupiny z nějakého důvodu odešlo. Vzniká pak jakési „vakuum úspěchu“, který dítěti chybí a který se snaží co nejrychleji nahradit. Svě aktivity, zájmy a snažení pak upře jiným směrem. Pokud se ale nenabízí jiná, stejně hodnotná a požadovaná oblast, pak ta nová už tak pozitivní být nemusí. Je to situace, kdy si dítě řekne: Když nemůžu být dobrý a nejlepší v tom dobrém, pak budu nejlepší v tom nejhorším. Tato situace hrozí ještě více, když v nové oblasti je dosažení úspěchu snazší a rychlejší než v té předešlé.**

Jirka byl členem sportovního oddílu stolního tenisu. V místním klubu byl nejlepší a sklízel na turnajích jeden úspěch za druhým. Byl skutečně spokojený sám se sebou i se svými výkony a ve volném čase trénoval techniku nebo alespoň budoval svoji kondičku. Bohužel oddíl stolního tenisu záhy zanikl a v jeho obci nebyla už kromě fotbalu žádná jiná možnost realizace. Fotbal mu moc nešel a vidina průměrnosti v kolektivním sportu ho nijak nenadchla. Proto se spojil se skupinou dalších kluků a holek, kteří na tom byli podobně. Tedy žádná smysluplná možnost vyžití a jen nuda. Netrvalo dlouho a Jirka se díky své povaze stal vůdčí osobností celé party. Jenže jejich realizace a trávení volného času nebyly v žádném případě v té pozitivní podobě. Naopak. Záhy se dostala celá skupina do problémů se zákonem. Jejich problémy sahaly od vandalství a ničení majetku až po drobné krádeže, alkohol a záškoláctví.

- Dalším z častých problémů u dětí se zaměřením na výkon je **netrpělivost**. Nemají dost trpělivosti při dosahování svých cílů a záměrů. Jejich ambice, a tím i cíle, mohou být velké, ale čím větší a náročnější cíl, tím více času, námahy a úsilí je třeba. Bohužel s takto náročným a třeba i časově vzdáleným cílem nemají všechny děti dost trpělivosti. Pak buď musejí na svoje cíle rezignovat (dochází k frustraci a nespokojenosti, a tím často ke snížení sebevědomí a víry ve svoje schopnosti), nebo dochází k úhybným manévřům (snaží se hledat zkratky a nějak celou věc ošidit, což ale také nevede k očekávanému cíli, a tak zase dochází k deziluzi a následné nespokojenosti se situací, s výsledkem i se sebou samým).

- Při neúspěchu nebo v situacích, kdy nejdou věci podle jejich plánu a představ, dokážou být výkonově zaměřené děti prchlivé, výbušné až vzteklé. Pak není dobré vyskytovat se někde poblíž, protože to potom lítají nejen nadávky, ale dochází i na vybíjení si vzteku na okolí. Špatně snášejí své neúspěchy, často neumějí prohrávat. Představa, že nejsou první nebo nejlepší, je pro ně tak deprimující, že může přerůst do otevřené agrese. Tu mohou obrátit ven na vnější svět nebo i dovnitř, na sebe sama, což je neméně nebezpečné.
- Vždy mají pravdu, a to i když ji nemají. Neradi přiznávají, že se mýlí. Dokážou se hádat a přit i o zdánlivé maličkosti a rada typu „moudřejší ustoupí“ není radou, kterou by se chtěli nebo uměli řídit.
- Pokud se výkonovým typům daří, zažívají zasloužený úspěch a jejich hvězda stoupá vzhůru. Hrozí pak ještě jedno nebezpečí. Je to určitá zahleděnost do sebe, opojení svojí dokonalostí, takže se ke svému okolí začnou chovat arogantně, nezdvorně, ty méně úspěšné přehlížejí a stávají se až panovačnými, hrubými a bezcitnými. Jsou ješitní a nafoukaní v domnění, že jsou někým víc, což jim dává právo se chovat tak, jak se chovají.

Možné negativní aspekty výkonově-sociálního typu

První skupina dětí zaměřených na výkon, tedy skupina s různě velkou složkou sociálních schopností, může ve své negativní formě inklinovat k těmto problémům:

- Jejich potřeba vést a řídit druhé může sklouzávat i k takovým projevům, jako je manipulace, zneužívání druhých, jejich ponižování, pomluvy, intriky a podobně.
- Pokud se jim podaří stát se formálním nebo neformálním vůdcem skupiny nebo týmu, mohou sklouzávat i k určité formě despotického chování, kdy nesou vedle sebe konkurenci – pokud se objeví na obzoru potenciální konkurent, který by je mohl ohrozit (tedy být přinejmenším stejně dobrý, ba i lepší), pak jej bezohledně likvidují všemi možnými prostředky.
- Další podoba despotického chování se může projevat tím, že nesou jakoukoliv kritiku, byť oprávněnou a konstruktivní, a nesou ani odlišné názory. Iniciátory potom dovedou rychle odstavit a nemají problém použít jakékoliv prostředky, od manipulace ostatními členy skupiny až třeba po zstrašování a zneužití informací o dotyčné osobě.

Možné negativní aspekty výkonově-duchovního typu

Druhá část výkonově zaměřených dětí má také svou odvrácenou tvář projevů chování. Ty jsou trochu jiné, ale mohou jim bránit v dosažení úspěchů, uznání a celkové spokojenosti se sebou i se svým životem. Některé časté slabiny se mohou projevat v této podobě:

- Jejich potřeba perfektního a kvalitního provedení úkolu nebo cíle může vést až k puntičkářství anebo pedantskému chování. To ústí v určitou bezohlednost a bezcitnost k potřebám nebo schopnostem druhých.
- Ze stejného důvodu se může ve škodlivé podobě projevit i neústupnost a umíněnost, kdy trvají dogmaticky na svém, bez schopnosti realistického náhledu na situaci.
- Při svých neúspěších sklouzávají k nízkému sebevědomí spojenému s úzkostlivostí, pochybovačností a bázlivostí.
- Mohou postrádat sebereflexi – nevidí reálně skutečný stav věcí, situaci a ani sami sebe. Více do rozhodování vkládají své domněnky a představy než reálná fakta.
- Příliš se uzavírají do sebe a ztrácejí kontakt s jinými lidmi. Ti je potom o to více nechápou. I když v pracovním životě dosahují nadprůměrných výsledků, v tom společenském jsou považováni za podivíny a „morouse“. O to více se potom tyto děti uzavírají do sebe a náhražku úspěchu nacházejí ve své práci, zájmech, ve svých výkonech. Z dlouhodobého hlediska je to však neudržitelné.

Sociálně zaměřené děti

Druhý typ dětí jsou sociálně, tedy společensky zaměřené děti. Podle mého názoru je to nejpočetnější skupina, takže i různých podob a variant bude v této skupině bezpočet. Člověk je společenský tvor a tyto děti jsou živým důkazem této pravdy. Ke svému životu potřebují kontakty nejen se svými vrstevníky, ale i dalšími lidmi. Je to smysl jejich života. Jsou šťastní a spokojení, když jsou v partě lidí, kde se cítí dobře, kde mají své místo a kde tráví čas. Tak jako pro výkonové děti je motorem výkon a úspěch, pro tyto děti je to sociální kontakt a společné sdílení radosti a zážitků. Zatímco pro první skupinu dětí bude důležitý výkon a cíl, pro tuto skupinu je nejdůležitějším faktorem „s kým, případně jak“.

Znamená to, že pro takto zaměřené děti je důležité, s kým budou danou činnost dělat, ale také v jakém vzájemném klimatu bude probíhat, jaké budou při této činnosti vzájemné vztahy a jaká bude celková atmosféra pro všechny zúčastněné.

Takto zaměřené děti nemají rády konflikty nebo napjaté situace v mezilidských vztazích. Klidně jsou ochotny obětovat výkonnost, tedy cíle nebo jejich kvalitu, jen aby bylo zachováno příznivé klima a vztahy. Ve své pozitivní podobě to mohou být malí pečovatelé a ochránci, kteří nemají rádi bezpráví a vše, co způsobuje bolest jiným. Proto se tyto vlastnosti u malých dětí mohou v počátcích projevovat třeba péčí o zvířátka a podobně. Větší sklony k sociálnímu chování mívají dívky. Není to samozřejmě pravidlem.

I tento typ dětí má řadu charakteristických pozitivních a žádoucích projevů chování – a samozřejmě i řadu těch špatných a destruktivních. I zde platí „čeho je moc, toho je příliš“, takže i pozitivní a kladná vlastnost se ve své extrémní podobě (příliš moc nebo příliš málo) může projevit v nežádoucí podobě a samotnému dítěti v konečném důsledku škodit. Také sociálně zaměřené děti se mohou projevit v otevřené (extrovertní) podobě nebo v podobě uzavřené (introvertní) podobě. Ti první jsou pak více vidět a slyšet v kolektivech a partách, a pokud mají ve své povaze i něco z výkonovosti, pak rádi přejímají iniciativu, ale vždy jsou těmi, jež zaznamenáme jako první. Druhá skupina často více inklinuje k pasivnější formě, děti mají tendence například k pomáhajícím profesím a nemají až tak bytostnou potřebu být na výsluní za každou cenu. I pro ně je však kvalita vztahů vždy mezi prioritami.

Pozitivní aspekty sociálně zaměřeného typu

Sociálně zaměřené děti bývají velmi často ve svých projevech:

- Velmi optimistické a pozitivně naladěné. Proto také bývají ve všech kolektivech a formálních a neformálních skupinách žádané, vítané a celkově oblíbené.
- Bývají iniciátory aktivit a mají tendenci lidi kolem sebe sdružovat.
- Nemívají větší problémy navazovat kontakty, hovor i dlouhodobější vztahy s jinými lidmi.
- V mezilidských vztazích bývají smělé, veselé a bezprostřední. Relativně snadno pak získávají důvěru druhých.
- Mají rády zábavu a nejlépe si ji užívají společně s druhými. Nemají rády samotou, ale naopak společnost. Bez ohledu na to zda budou hrát aktivní nebo pasivní roli, vždy dají přednost sdílení zážitků s druhými, což jim zážitek umocní.
- Umějí povzbudit, podržet a podpořit druhé. Umějí to mnoha způsoby, a umějí to s přirozeností sobě vlastní.
- Na oplátku ale chtějí a očekávají podporu, ocenění, chtějí být milovány a obdivovány druhými. Nikoliv jako výkonově zaměřené děti – pro svoje výsledky, ale za to, jak umějí vycházet s druhými, jak je umějí podporovat a povzbuzovat. **Svých cílů, výkonů a celkového uspokojení totiž umějí dosahovat pomocí vztahů.**

Pozitivní aspekty SV - sociálně-výkonového typu

První skupinu sociálně zaměřených dětí najdeme v našem trojúhelníku vlevo dole. Mají tedy i něco z výkonových dětí, ale sociální ladění stále převládá a je pro jejich chování určující. Pro takto zaměřené děti jsou typické tyto projevy:

- V centru jejich zájmu jsou vždy lidé. Zajímá je, co si o nich myslí, jak je hodnotí a jak hodnotí jejich aktivity.
- I když bývají aktivní a bývají iniciátory aktivit, v té pozitivní formě jim nečiní problém se dočasně upozadit, zůstat dočasně pasivní, pokud cítí, že to bude dobré pro skupinu a vztahy v ní.
- Rády a dobře komunikují. Dokážou se naladit na své posluchače a na osoby kolem sebe. Vycítí dokonale jejich citové rozpoložení a přizpůsobí tomu své jednání, aby tak dosáhly svého záměru.
- Umějí dělat dojem na druhé. A umějí k tomu využívat řady prostředků. Často určují módní trendy, vzory chování a vystupování, jsou inspirující pro druhé.
- Stejně jako typ zaměřený na výkon i ony milují úspěchy a jsou rády na výsluní a středem pozornosti. Jen toho dosahují jiným způsobem. Bohužel v tomto bývají méně pragmatičtí než první typ a ještě méně trpěliví.
- Tyto děti jsou přátelské, pozitivně a optimisticky naladěné. Jejich okolí se o nich často vyjadřuje výstižným přirovnáním – **jsou to taková „sluníčka“**.

Pozitivní aspekty SD - sociálně-duchovního typu

Druhá skupina sociálně zaměřených dětí je trochu odlišná. V našem schématu je najdeme napravo od vrcholu „S“. Jejich pozice je vymezena středem, vrcholem S a vrcholem SD. Pro tuto skupinu jsou typické tyto projevy:

- Tato skupina je mnohem konzervativnější a rezervovanější než ta předchozí. Jsou však stejně orientované na lidi a na vztahy s nimi. Také tyto děti preferují, aby se veškeré mezilidské vztahy odehrávaly v klidné, přátelské a příjemné atmosféře.
- Jejich silnou stránkou je serióznost, příjemné vystupování a hlavně vysoká spolehlivost.
- Tento typ dětí nenávidí konflikty a vyostřené vztahy celkově. Udělají cokoli, aby se jim vyhnuly nebo jim předešly. Právě pro tuto skupinu platí víc než pro jiné rčení „moudřejší ustoupí“.
- Rády a ochotně pomáhají druhým. Činí tak nezištně a skutečně obětavě.
- Nejsou tak ctižádostivé, a tak působí méně průbojně. Nemají potřebu na sebe upozorňovat, udávat trendy nebo se jinak zviditelňovat. Rády druhým vyhoví a vyjdou vstříc.
- Umějí naslouchat druhým a jsou zároveň velmi vnímavé, empatické se schopností porozumět druhým.
- Jsou typičtí týmoví hráči. Umějí pracovat ve skupině a pro skupinu.
- Jsou ze všech ostatních typů dětí nejvíce tolerantní k druhým a také dokážou být nejvíce obětavé pro druhé.
- Děti v této skupině jsou takoví malí ošetřovatelé a pečovatelé. Bývají označováni jako ty „hodné děti“, protože skutečně bývají **milí, příjemní a zřídka konfliktní**.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že právě skupina sociálně zaměřených dětí je nejhodnější a na výchovu přímo ideální, tak i takto zaměřené děti mají ve svých povahách své slabiny a negativa. I ony si musejí dávat pozor na nezvládnuté projevy své povahy, protože potom se jejich klady obrací proti nim. Jejich *Achillovou patou* se potom stávají jejich vlastní přednosti, ale nevhodně nebo nepřiměřeně využité. Vlastnosti, které pak pracují proti nim, se mohou projevit v této podobě:

Možné negativní aspekty sociálního typu

- Slabinou je paradoxně jejich nejtypičtější stránka – snaha být v souladu s druhými. Mívají často tendence a snahy vyhovět všem, takže se pak dostávají do konfliktu samy se sebou. Neumějí druhým říci ne, což je na úkor jich samotných. Ztrácejí svoji integritu.
- Slabinou je jejich snaha zalíbit se nebo vycházet s druhými za každou cenu.

- Tato skupina má také problémy s výkoností. Pokud se příliš zaměří na vztahy a na lidi kolem sebe, ztrácí ze svého zorného pole své cíle a výkony, což se jim z dlouhodobého hlediska nevyplácí. Děti se pak stávají nespolehlivými a nedůslednými. Nestihnou, neudělají to, co měly, protože svůj zájem rozmělnily v jiných, v tomto případě vztahových záležitostech.

Možné negativní vlastnosti sociálně-výkonového typu

Děti, jež lze zařadit do skupiny sociálně-výkonových, můžeme v té pozitivní podobě nazývat krásným přirovnáním – sluníčka, ale v té negativní formě nebo v jejich nezvládnuté povaze můžeme vysledovat následující problémy a obtíže:

- Pokud se jim nedaří dostat se na výsluní nebo se v něm udržet podle svých představ, mohou inklinovat k nezvládnutému impulzivnímu jednání, které bude sklouzávat k neetické formě v podobě pomluv, manipulací, citového vydírání, různých odsudků a dalších podobných projevů.
- Dalším problémem je snížená schopnost správně vnímat realitu. Pokud se začnou příliš vznášet v oblacích a začnou být velkými bohémy, pak sklouzávají k prázdnému a nereálnému snění, nerozhodnosti až bezcílnosti. Ztrácejí schopnost reálného pohledu na věc, na situaci i na sebe sama.
- Mohou mít problémy se sebekázní, schopností donutit se dokončit své projekty a úkoly. Pro samé vztahy jsou nedůsledné, a tím pádem se stávají pro druhé nespolehlivými.
- Přestože jsou vztahy s druhými jejich jednoznačnou prioritou, tak se mohou stát i jejich slabinou. Tato situace nastává v okamžiku, kdy začnou mít obavy, že nebudou druhými lidmi přijati tak, jak očekávají, když začnou mít obavy, že je druzí nebudou chápat, chtít, budou se jim smát nebo je pomlouvat. Pak se u těchto dětí začnou projevovat obavy z některých sociálních kontaktů a povede to k dalším problémům a obtížím.
- Pokud někdo bude umět správně „zahrát na jejich strunu“, tak se klidně nechají druhými manipulovat, a to dokonce i tam, kde by to samy jinak nikdy nepřipustily. Ztratí sebe i svoji integritu v pochlebování a promyšlené manipulaci jiných.

Možné negativní vlastnosti sociálně-duchovního typu

Sociálně-duchově založené děti jsou ve své povaze krásní a milí lidé, kteří jsou zpravidla pro své pozitivní vlastnosti ostatními přijímáni a vítáni. Bohužel také bývají nejvíce zneužívány a jejich klady se obrací proti nim. Domnívám se, že tyto děti potřebují hodně ochrany i pomoci těch „silných“ z vnějšku – rodičů, ale i učitelů, a hlavně svých vrstevníků.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.